

ASIAKKAIDEN OSALLISUUDEN KOKEMUKSIA JA
KEHITTÄMISAJATUKSIA KUNTOUTTAVASTA
TYÖTOIMINNASTA

Elisa Oksanen

Opinnäytetyö, kevät 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Oksanen, Elisa. Asiakkaiden osallisuuden kokemuksia ja kehittämisajatuksia kuntouttavasta työtoiminnasta. Kevät 2016. 51 sivua. Liitteitä 1. Diakoniammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosionomi (AMK).

Tämän laadullisen opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden asiakkaiden kokemuksia siitä, millä tavoin kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on vaikuttanut heidän osallisuuden kokemuksiinsa. Lisäksi opinnäytetyöllä haluttiin kartoittaa, minkälaisia kehittämisideoita asiakkailla olisi kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi.

Tutkimus oli työelämälähtöinen ja se koostui viiden kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneen asiakkaan puolistrukturoidusta teemahaastattelusta. Teoriaosuus koostui kuntouttavan työtoiminnan ja osallisuuden käsitteistä. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä. Aineisto jaoteltiin Raivion ja Karjalaisen osallisuuden kolmion kolmen ulottuvuuden mukaan, jotka olivat having (taloudellinen osallisuus), belonging (yhteisöllinen osallisuus) sekä acting (toiminnallinen osallisuus).

Keskeisimpinä tuloksina havaittiin, että having-ulottuvuus, eli taloudellinen osallisuuden kokemus ja belonging-ulottuvuus, eli yhteisöllisen osallisuuden kokemus kasvoivat kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen myötä. Valtaosa asiakkaista koki kustannuskorvausten helpottaneen talouttaan ja hyvinvointinsa parantuneen, kun he olivat päässeet olemaan osa yhteiskuntaa ja jotain yhteisöä. Acting-ulottuvuus, eli toiminnallisen osallisuuden kokemus kasvoi osittain, mutta asiakkaat kokivat myös osattomuuden kokemuksia kuntouttavan työtoiminnan aikana. Asiakkaat kokivat itsetuntonsa tai mielialansa kohonneen, sekä suurin osa koki aktivoituneensa kuntouttavan työtoiminnan aikana. He myös kokivat, että heillä oli ollut vaikuttamismahdollisuuksia sosiaalityöntekijän kanssa työskennellessään. Esille nousi myös selkeästi muutaman asiakkaan tyytymättömyys vaikuttamismahdollisuuksiinsa työtoimintapaikalla. Lisäksi valtaosa asiakkaista oli kokenut osattomuuden kokemuksia jatkosuunnitelmista keskusteltaessa.

Asiakkaiden kehittämisajatuksukset olivat monipuolisia ja innovatiivisia. Kehittämisajatuksukset koskivat koko kuntouttavan työtoiminnan organisaation rakennetta, kuntouttavan työtoiminnan prosessia sekä työtoimintayksiköiden käytäntöjä. Ehdotukset olivat asiakaslähtöisiä ja osa helposti käytännössä toteutettavissa.

Asiasanat: kuntouttava työtoiminta, osallisuus, kumppanuussuhde

ABSTRACT

Oksanen, Elisa. Customers' experiences of social inclusion and their development ideas for the work rehabilitation service. Spring 2016. Diaconia University of Applied Sciences. Degree: Bachelor of Social Services.

The goal of this qualitative thesis was to study how rehabilitative work activities influenced the customers' experiences of social inclusion. The objective was also to find out what kinds of ideas the customers had of improving this particular form of social service.

This was a working life -based research and it was comprised of semi-structured theme interviews with five customers who had participated in rehabilitative work activities. The theoretical framework of this study consisted of the basic concepts of rehabilitative work activities and social inclusion. The research data was analyzed by using a qualitative content analysis. The material was divided by Raivio and Karjalainen's triangle of the three dimensions of social inclusion. The dimensions are having which represents the financial dimension of social inclusion, belonging which means the communal dimension of social inclusion and acting which indicates the functional dimension of social inclusion.

The most essential outcome of this study was that the customers' experiences of the dimensions having and belonging increased as they took part in rehabilitative work activities. Majority of the customers felt that the compensation for costs eased their financial situation. The study showed as well that the customers' mental welfare improved as they were able to be a part of society and a certain community. However, the dimension of acting increased partly and the customers experienced marginalization as well when participating in rehabilitative work activities. The customers felt that their self-esteem and/or their emotional mood got better and also the majority felt that they became enlivened and more active during rehabilitative work activities. Furthermore, the customers experienced that they had possibilities of controlling and influencing matters when working with the social worker. On the other hand, it clearly came out that few of the customers were unsatisfied with their influencing opportunities in the community. Also majority had experienced lack of social inclusion with regards to discussing about their future plans.

The customers had complex and innovative ideas of how to improve the work rehabilitation service. Some ideas had to do with the structure of the organization of the work rehabilitating service as well as the process of the service, but also the practices in the processing units. Their suggestions were customer criteria oriented and some of them could be easily implemented in practice.

Keywords: rehabilitating work activities, social inclusion, partnership relation

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TAUSTA.....	8
2.1 Kuntouttavan työtoiminnan tausta	8
2.2 Tutkimustavoite	9
2.3 Aiemmat tutkimukset	9
3 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA.....	12
3.1 Kuntouttavan työtoiminnan määritelmä	12
3.2 Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen ja sisältö	13
3.3 Kuntouttavan työtoiminnan asiakas	14
3.4 Kuntouttavan työtoiminnan merkitys ihmiselle	15
4 OSALLISUUS	16
4.1 Osallisuuden määritelmä	16
4.2 Osallisuus hyvinvoinnin osana	17
4.3 Osallisuus lainsäädännössä	19
4.4 Kumppanuussuhde	20
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	23
5.1 Tutkimuskysymykset	23
5.2 Tutkimusmetodi ja aineiston keräys	23
5.3 Aineiston analysointi.....	25
5.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	27
6 TULOKSET	30
6.1 Tulosten esittely	30
6.2 Having – taloudellinen osallisuus	30
6.3 Belonging – yhteisöllinen osallisuus	31
6.4 Acting – toiminnallinen osallisuus.....	33
7 KEHITTÄMISEHDOTUKSET KUNTOUTTAVALLE TYÖTOIMINNALLE	37
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	39

LÄHTEET.....	46
LIITE 1 Teemahaastattelurunko.....	51

1 JOHDANTO

Suomen hallitus ja Euroopan Unioni ovat asettaneet tavoitteekseen osallisuuden edistämisen ja se on nostettu keskeiseksi keinoksi torjua köyhyyttä ja ehkäistä syrjäytymistä (Raivio & Karjalainen 2013, 12). Myös lainsäädännössä, strategioissa ja suunnitelmissa korostetaan asiakkaiden osallistumista. Yhteiskuntamme on rakentunut osallistuvalla ja aktiivisella kansalaisuuden idealle ja sosiaalihuollon periaatteina ovat luottamuksellisuus ja valinnanvapaus. (Laitinen & Niskala 2013, 10.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2016e) mukaan työ on yksi merkittävimmistä yhteisöllisen osallistumisen muodoista suomalaisessa yhteiskunnassa. Työelämän ulkopuolelle jääminen rajaa yksilöltä normaalit siteet pois työyhteisöön ja siltä osin myös yhteiskuntaan. Jos työttömyys pitkittyy, saattaa se johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen, jolla on vaikutuksia hyvinvointiin ja terveyteen. Työttömyys on kasvanut maassamme viime vuosina. Tammikuussa 2016 työttömyysaste oli 9,3 prosenttia, kun se oli edellisvuoden tammikuussa 8,8 prosenttia (Tilastokeskus i.a.). Pitkäaikaistyöttömät ovat usein sosiaalitoimen asiakkaita. Mitä keinoja meillä siis on työttömien osallisuuden edistämiseksi sosiaalipalveluissa?

Sosiaalialan nykysuuntauksena on halu kehittää asiakastyötä asiakkaan oman äänen ja osallisuuden vahvistamisen suuntaan (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2009, 199). Laitisen ja Niskalan (2013, 12) mukaan hyvin hyödynnetty ja onnistunut asiakkaiden osallistuminen on professionaalista osaamista ja asiantuntijuutta rikastava tekijä – niitä ei pitäisi nähdä toistensa vastakohtina. He näkevät, että sosiaalipalveluissa asiakkaiden ja työntekijöiden jaettu toimijuus yhdistää heidän kokemustietonsa ja ammatillisen osaamisensa palveluprosessissa, palvelujen suunnittelussa, kehittämisessä sekä yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössä. Osallisuuden toteutuminen on myös eettisesti tärkeää. Nähdäänkö asiakkaat vain palautteen antajina saamastaan palvelusta vai kykenevinä toimijoina?

Opinnäytetyössäni olen selvittänyt kvalitatiivisen puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla viiden kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan osallisuuden kokemuksien muodostumista kuntouttavan työtoiminnan aikana sekä heidän kehittämisideoitaan kuntouttavalle työtoiminnalle. Työttömyys ja kansalaisten osallisuus ovat ajankohtaisia aiheita. Osallisuuskeskustelua on käyty aktiivisesti ja keskustelu osoittaakin, että osallisuuden peruskysymys, ihmisen omista lähtökohdista nouseva osallisuuden edistäminen, on sosiaalialan työssä entistä ajankohtaisempi (Pajula 2014, 20). Raivio ja Karjalainen (2013, 31) tuovat esille, että tästä huolimatta käytössä on vähän tietoa siitä, millaiseksi asiakkaat oman osallisuutensa kokevat ja millä keinoin he toivoisivat omaa osallisuuttaan edistettävän ja suhteessa mihin.

Koen tämän aiheen tärkeäksi sekä yhteiskunnallisesti että oman ammatillisen kehittymiseni kannalta. Jotta voin toimia asiantuntevana sosionomina, on minulla oltava kyky tarkastella yksittäisen asiakkaan tai asiakasryhmän arkielämän jatkuvuuteen, sosiaaliseen osallisuuteen ja toimintakykyyn liittyviä tarpeita sekä yksilöiden että yhteiskunnan tasolla (vrt. Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2009, 64). Myös uusi sosiaalihuoltolaki (2014) ohjaa sosiaalialan työntekijöitä edistämään asiakkaiden osallisuutta muun muassa kuntouttavan työtoiminnan keinoin.

Sosiaalityön maailmanjärjestö (IFSW) asetti vuonna 2000 Montrealin kokouksessaan kansalaisten hyvinvoinnin (well-being) sosiaalityön päämääräksi. Täten sosiaalityö linjattiin järjestön osalta keskeisesti hyvinvointityöksi. (Niemelä 2011, 13.) Sosiaalityössä pyritään edistämään ihmisten hyvinvointia ja tällöin onnistunut toiminta edellyttää jonkinlaista teoriaa hyvinvoinnin rakentumisesta (Paasio 2016). Uskon, että opinnäytetyöprosessini ansiosta minulla on paremmat edellytykset tehdä vaikuttavaa sosiaalialan työtä, sillä prosessin avulla olen päässyt pureutumaan laajasti sosiaalialan ydintehtävään, eli asiakkaiden hyvinvoinnin lisäämiseen ja pohtimaan tämän toteutumista. Myös Petteri Paasio (2016) kiteyttää vaikuttavuuden seuraavasti: ”Vaikuttavuus ei ole mitään muuta kuin ihmiskunnan hyvinvoinnin muutos”.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TAUSTA

2.1 Kuntouttavan työtoiminnan tausta

1990-luvulla useissa kunnissa järjestettiin kuntouttavaksi työtoiminnaksi verrattavaa toimintaa. Yhteistä toiminnalle oli se, että se oli suunnattu pitkään työttömänä olleille sosiaalitoimen asiakkaille. Toiminnan rahoitus, laajuus ja muodot vaihtelivat kuitenkin suuresti. Vuonna 2000 pääministeri Lipposen II hallituksen ohjelmassa esitettiin monia toimenpiteitä, joiden tavoitteena oli työllisyysasteen nostaminen sekä syrjäytymisen ja köyhyyden estäminen. Kuntouttavan työtoiminnan perustaminen oli yksi osa tätä toimenpidekokonaisuutta ja sen peruslähtökohtana oli korostaa työn merkitystä paitsi toimeentulolähteenä, myös keinona estää syrjäytymistä. (Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 2000.)

Kuntouttava työtoiminta kohdistuu erityisesti pitkäaikaistyöttömiin, jotka ovat usein samanaikaisesti sekä työhallinnon että sosiaalitoimen asiakkaina. Uudistuksella oli tarkoitus luoda kuntien ja työvoimaviranomaisten yhteinen toimintamalli pitkään jatkuneen työttömyyden ja syrjäytymisen torjumiseksi sekä luoda lainsäädännöllisesti ja rahoituksellisesti yhtenäinen toimintamalli koko maahan. (Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 2000.) Tästä esityksestä syntyi laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001).

Nykyään kuntouttavasta työtoiminnasta on tullut tärkein toimenpide aktivointipolitiikassa (Luhtasela 2009, 6). Kuntouttavaan työtoimintaan osallistui Suomessa vuonna 2015 työmarkkinatukea saavia henkilöitä 33 779. Tuohon määrään on lisättävä myös toimeentulotukea saavien henkilöiden osuus, joka on noin 10 prosenttia, eli noin 3000 henkilöä. Yhteismäärä vuonna 2015 oli siis noin 37 000 henkilöä. Toimintaan osallistuneiden määrä on selvästi kasvanut. (Eveliina Pöyhönen, henkilökohtainen tiedonanto 18.3.2016)

2.2 Tutkimustavoite

Opinnäytetyöni tarkoitus oli selvittää kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden asiakkaiden kokemuksia siitä, millä tavoin kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on vaikuttanut heidän osallisuuden kokemuksiinsa. Tutkin osallisuuden kokemuksia Raivion ja Karjalaisen (2013,17) osallisuuden kolmion kolmen ulottuvuuden mukaan. Nämä kolme ulottuvuutta ovat **having**, eli taloudellinen osallisuus, **belonging**, eli yhteisöllinen osallisuus ja **acting**, eli toiminnallinen osallisuus. Tuon myös esille työntekijän ja asiakkaan välisen kumppanuussuhteen merkityksen yhtenä osallisuutta mahdollistavana tekijänä. Lisäksi halusin kuulla, minkälaisia kehittämisideoita asiakkailla olisi kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi. Työelämäyhteistyökumppanini on käyttänyt ja tulee käyttämään näitä kehittämisajatuksia jatkossa hyödykseen kehittäessään toimintaansa. Asiakaslähtöisyys on totuttu näkemään sosiaalityössä eettisesti kestävä työnn tunnuspiirteenä, jonka elementteihin kuuluvat asiakkaan osallisuuden ja oman asiantuntijuuden kunnioittaminen (Juhila 2006, 249–250). Tavoitteenani oli saada työssäni asiakkaan ääni kuuluviin.

2.3 Aiemmat tutkimukset

Raivio ja Karjalainen (2013, 31) toteavat, että käytössämme on hyvin vähän tietoa siitä, millaiseksi henkilöt itse oman osallisuutensa kokevat ja millä keinoin he itse toivoisivat omaa osallisuuttaan edistettävän ja suhteessa mihin. Löysin kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista asiakkaiden osallisuuteen liittyen muutamia tutkimuksia, jotka esittelen seuraavaksi.

Anneli Janssonin (2014) tekemän sosiaalityön pro gradu -tutkielman tavoitteena oli arvioida kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan kokemaa osallisuutta ja toiminnan asiakaslähtöisyyttä sekä kartoittaa kuntouttavan työtoiminnan prosessin kehittämismahdollisuuksia. Jansson käytti menetelmänä asiakaslähtöistä Bikvamallia, jonka pääpiirteenä on käyttää hyväksi toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä asiakkaalta saatua tietoa. Hän haastatteli tutkimustaan varten kahta kuntouttavan työtoiminnan asiakasryhmää, yhtä työntekijäryhmää sekä yhtä

esimiesryhmää. Asiakasryhmien haastattelutuloksista kävi ilmi, että asiakkaat kokivat mahdollisuutensa osallisuuteen melko vähäisenä kuntouttavan työtoiminnan suunnittelussa, eli aktivointisuunnitelman teossa. Heille syntyi huomomuuden ja epäonnistumisen tunteita, kun he kokivat, että ainoa vaihtoehto on kuntouttava työtoiminta. Sen sijaan kuntouttava työtoiminta itsessään antoi asiakkaille mahdollisuuksia kokea osallisuuden tunnetta omassa elämässään ja työtoiminnan tuoma arkirytmä ja yhteisö näyttivät voimaannuttavan asiakkaita.

Leena Luhtaselan (2009) sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattitutkimukseen tavoitteena oli tutkia asiakkaiden omia kokemuksia osallisuuden rakentumisesta kuntouttavassa työtoiminnassa. Menetelmänä Luhtasela käytti teemahaastattelua. Haastateltavat toivat esille haastattelussa kuntouttavan työtoiminnan tuomia myönteisiä merkityksiä omalle elämälleen, joita olivat aktivointuminen, mielekäs työ, osaamisen lisääntyminen, työyhteisön tuki, elämän rytmi sekä taloudelliset etuudet. Toisaalta haastateltavat kokivat osattomuuden kokemuksia suhteessa omaan jatkoilanteeseensa siitä, kauanko he saavat olla työtoiminnassa mukana ja mitä sen jälkeen tapahtuu. Tutkimuksen mukaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden osallisuus edellyttää asiakkaiden kokemusta tasa-arvoisesta vuorovaikutuksesta, itsemääräämisoikeudesta, osallistumisesta vallan käyttöön ja heidän kokemustietonsa hyödyntämisestä.

Iris Sandelin (2014) on tehnyt Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitokselle selvityksen, jonka tarkoituksena oli selvittää, kuinka Vantaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat kokevat palvelun sekä hahmotella näiden kokemusten perusteella asiakkaiden osallisuutta palvelussa. Selvityksen mukaan asiakkaiden osallisuus Vantaan kuntouttavassa työtoiminnassa vaikuttaa toteutuvan vaihtelevasti. Asiakkaat ovat saaneet tekemistä ja tuntevat kuuluvansa jonnekin. Acting-ulottuvuus, eli toiminnallinen osallisuus, vaikuttaa myös vahvistuvan monen kohdalla: elämäntilannetta on lisäntynyt ja asiakkaat ovat virkistyneet sekä kokemus omista mahdollisuuksista on parantunut. Having-ulottuvuus, eli taloudellinen osallisuus, sen sijaan vaikuttaa toteutuvan heikoimmin, sillä vaikka osa koki kuntouttavan työtoiminnan parantaneen taloudellista tilannettaan, koki osa toiminnan taloudellisen puolen epäoikeudenmukaisena.

Mia Tammelinin (2010) Terveiden ja hyvinvoinninlaitokselle teettämä tutkimusraportti kokoaa yhteen 48 kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan kokemukset sosiaalipalveluista ja erityisesti kuntouttavasta työtoiminnasta. Asiakkaita kuultiin keskisuomalaisten kuntien asiakasfoorumeilla. Raportin mukaan lyhyen aikavälin yksilöllisiä vaikutuksia olivat kuntoutuminen, päivärytmin selkeytyminen, päihteettömyys ja arjen hyvinvoinnin kohentuminen esimerkiksi sosiaalisen vuorovaikutuksen tai fyysisen tekemisen kautta. Monet uskoivat työllistymiseen avoimilla työmarkkinoilla ja tähtäsivät lisäksi koulutukseen. Keskusteluista välittyi myös kokemus epätoivosta työllistymismahdollisuuksien suhteen ja kokemus epäoikeudenmukaisuudesta, kun työstä saatiin vain nimellinen taloudellinen korvaus ja työtä tehtiin palkkatyösuhteessa oleviin verrattuna eriarvoisessa asemassa. Kaiken kaikkiaan tulokset olivat täynnä ristiriitaisuuksia. Yhtäältä toiminnan koettiin tukevan arjen hyvinvointia, vaikka samaan aikaan keskusteluista saattoi kuvastua syvä epätoivo ja katkeruus.

3 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA

3.1 Kuntouttavan työtoiminnan määritelmä

Kuntoutuksen yhteiskunnallisena yltä tavoitteena on rakentaa ja ylläpitää sosiaalista järjestystä yhteiskunnassa. Yksilötasolla kuntoutuksen tavoitteena on integroida kansalaiset yhteiskuntaan ja tukea heidän täysivaltaista osallistumistaan yhteiskuntaan. Tarkoitus on turvata yksilön elämäntilannetta erilaisissa riskitilanteissa, tukea yksilön hyvinvointia, elämänlaatua ja arkielämästä selviytymistä sekä ehkäistä syrjäytymistä. Syrjäytymisriskiä lisäävät muun muassa työkyvyttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys. (Kokko 2004, 163.)

Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain (2014) 17 §:n mukainen sosiaalipalvelu ja työttömyysturvalain (2002) mukainen työllistämistä edistävä palvelu. Toiminta perustuu kuntouttavasta työtoiminnasta säädettyyn lakiin, joka tuli voimaan syyskuun alusta 2001. Lain tarkoituksena on parantaa pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan henkilön edellytyksiä työllistyä avoimilla työmarkkinoilla sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen sekä työ- ja elinkeinoviranomaisen tarjoamaan julkiseen työvoimapalveluun. Lisäksi kuntouttavan työtoiminnan avulla pyritään parantamaan henkilön elämänhallintaa. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.) Laki on siis ollut voimassa jo 14 vuotta, minkä myötä toiminta on vakiintunut yhdeksi kuntien tarjoamaksi sosiaalipalveluksi (Luhtasela 2009, 7).

Kuntouttava työtoiminta perustuu aktivointisuunnitelmaan, jossa määritellään asiakkaan keinot edetä koulutukseen tai työelämään. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen voi olla yksi asiakkaan aktivointikeino. Eri viranomaistahot, kuten työ- ja elinkeinotoimisto tai sosiaalitoimisto, ohjaavat asiakkaita kuntouttavaan työtoimintaan. Ohjautuminen asiakkaaksi tapahtuu työvoimaneuvojan ja sosiaalityöntekijän tekemän aktivointisuunnitelman kautta. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2016a.)

3.2 Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen ja sisältö

Kuntouttavan työtoiminnan järjestämisvastuu on kunnilla. Kunta voi järjestää kuntouttavan työtoiminnan itse tai vaihtoehtoisesti tehdä kirjallisen sopimuksen sen järjestämisestä toisen kunnan tai kuntayhtymän kanssa. Mahdollista on myös tehdä kirjallinen sopimus kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä valtion viraston kanssa tai yhdistysten, säätiöiden tai uskonnollisten yhdyskuntien kanssa, jotka ovat rekisteröityneet. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.) Vaikka laki on selkeä, kuntakohtaiset toteuttamistavat ovat erilaisia, jolloin laatu ja sisältö voivat vaihdella suuresti. Yritykset eivät voi toimia kuntouttavan työtoiminnan järjestäjinä. Kunta vastaa joka tapauksessa siitä, että toiminta järjestetään lain mukaisesti. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.)

Kuntouttava työtoiminta on sovitettava niin, että se on henkilön työmarkkinoille pääsyn kannalta mielekästä ja riittävän vaativaa, ja siinä on huomioitava henkilön työ- ja toimintakyky sekä osaaminen (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001). Laissa ei kuitenkaan ole määritelty kuntouttavan työtoiminnan sisältöä. Oleellisinta on, että palvelu edistää asiakkaan elämänhallintaa ja työelämävalmiuksia ja palvelu räätälöidään asiakkaan tarpeen mukaan. Osalle asiakkaista kuntouttava työtoiminta sisältää selkeitä, jopa vastuullisia työtehtäviä, kun taas osalle sisältö voi olla totuttautumista säännölliseen päivärytmiin ja ohjattuun toimintaan. Kuntouttavaa työtoimintaa voidaan järjestää esimerkiksi työtoimintana, ryhmätoimintana, yksilövalmennuksena sekä toimintakyvyn arviointina. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016b.) Kuntouttavalla työtoiminnalla ei saa korvata virka- tai työsuhteessa tehtävää työtä (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001).

Kuntouttavan työtoiminnan jakson on oltava pituudeltaan vähintään kolme kuukautta ja enintään 24 kuukautta. Työtoimintapäiviä voi olla vuodessa enintään 230. Henkilön tulee osallistua jakson aikana kuntouttavaan työtoimintaan vähintään yhden ja enintään neljän päivän aikana kalenteriviikossa. Kuntouttavan työtoiminnan tulee kestää yhden päivän aikana vähintään neljä tuntia. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.) Työajan enimmäiskesto yhden päivän ai-

kana on kahdeksan tuntia työaikalain (1996) yleissäännöksen mukaan säännöllisestä työajasta, jota sovelletaan myös kuntouttavaan työtoimintaan.

Kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta maksetaan kulukorvausta tai vaihtoehtoisesti toimintarahaa sekä matkakorvauksia. Asiakkaat, joiden pääasiallinen tulonlähde on toimeentulotuki, maksetaan toimeentulotuen lisäksi toimintarahaa niiltä päiviltä, jolloin asiakas osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan. Niille asiakkaille, jotka saavat työmarkkinatukea tai työttömyyspäivärahaa, maksetaan ylläpitokorvausta niiltä päiviltä, joina hän tosiasiallisesti osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan. Toimintarahaa ja ylläpitokorvaus ovat suuruudeltaan 9 euroa/päivä ja ne ovat verotonta tuloa. Työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkamennoista maksetaan asiakkaalle halvimman matkustustavan mukaista matkakorvausta toimeentulotukena, joka on verotonta tuloa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2016c.)

3.3 Kuntouttavan työtoiminnan asiakas

Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaaksi määritellään henkilö, jolle on laadittu työllistymissuunnitelma ja joka saa työttömyyden perusteella toimeentulotukea tai työmarkkinatukea. Aktivointiehdot ovat erilaiset alle 25-vuotiaalla ja 25 vuotta täyttäneillä henkilöillä. Alle 25-vuotias henkilö kuuluu lain piiriin, kun hän on saanut työmarkkinatukea viimeisen vuoden aikana vähintään 180 päivältä, 500 päivää työttömyyspäivärahaa tai hänelle on maksettu neljä kuukautta toimeentulotukea työttömyydestä johtuen. 25 vuotta täyttänyt henkilö kuuluu lain piiriin, kun hän on saanut työmarkkinatukea vähintään 500 päivältä, 500 päivää työttömyyspäivärahaa ja työmarkkinatukea 180 päivältä tai hänelle on maksettu 12 kuukautta toimeentulotukea työttömyyden johdosta. Toiminta on kaikenikäisille siihen ohjatuille asiakkaille velvoittavaa. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.)

3.4 Kuntouttavan työtoiminnan merkitys ihmiselle

Kuntouttavan työtoiminnan lain alkuvaiheen toimeenpanosta ja vaikuttavuudesta tehty tutkimus antoi viitteitä siitä, että kuntouttava työtoiminta voisi parantaa osallistujien elämänhallintaa ja lisätä heidän osallisuuttaan. Kokemukset kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta olivat kuitenkin vaihtelevia. Kokemukset olivat rohkaisevia erityisesti syrjäytymisen ehkäisyn kannalta, mutta toisaalta iso osa osallistuneista keskeytti kuntouttavan työtoiminnan eikä heidän tilanteestaan ollut saatavilla tietoa. (Ala-Kauhaluoma, Keskitalo, Lindqvist & Parpo 2004, 4, 106.)

Myös Jarno ja Vappu Karjalaisen (2010) tutkimuksen mukaan jaksojen keskeytyminen on tyypillinen kuntouttavan työtoiminnan piirre pääkaupunkiseudulla. Tästä huolimatta heidän tutkimuksessaan valtaosa asiakkaista koki, että kuntouttava työtoiminta on heidän kannaltaan hyvä ratkaisu ja he viihtyvät kohtuullisen hyvin työtoiminnassa. Parhaina asioina oli pidetty päivärytmin vahvistumista, säännöllisyyttä, sosiaalista kanssakäymistä, työpaikan hyvää ilmapiiriä ja mielekästä tekemistä. Työtoiminnan sosiaalisesti kuntouttava elementti näytti toimivan varsin hyvin, vaikka asiakkaat eivät nähneetkään työtoimintaa selkeästi nimenomaan kuntouttavana. Asiakkaiden yleisin toive oli päästä töihin, mutta he eivät nähneet työtoimintaa selkeästi mahdollisuutena päästä työelämään. Yleinen kokemus oli, että työmarkkinoilla ei ole sopivia työpaikkoja tarjolla.

4 OSALLISUUS

4.1 Osallisuuden määritelmä

Osallisuus on käsitteenä moniulotteinen ja vaikeasti rajattava, eikä siitä, mitä osallisuudella tarkoitetaan, vallitse yksimielisyyttä (Särkelä-Kukko 2014, 34; Raivio & Karjalainen 2013, 12). Osittain tämä juontuu siitä, että osallisuus on eräällä tavalla hyvin yleinen arvo, jotakin yhteisesti tavoiteltavaksi tunnustettua (Raivio & Karjalainen 2013, 13). Osallisuus on sekä tavoitteiden saavuttamisen keino että päämäärä itsessään (Laitila 2010, 7). Käsitteen määrittelemisessä haasteeksi nousee myös osallisuuden kokemuksellinen luonne. Osallisuus ja osattomuus ovat nimittäin ensisijaisesti yksilöllisiä kokemuksia tai tunteita, joista emme voi puhua toistemme puolesta. (Raivio & Karjalainen 2013, 14.) Osallisuus on kuulumisen ja mukana olemisen tunnetta, jonka lähtökohtana on yksilötasolla osallisuuden omaehtoisuus ja omakohtaisuus (Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallisuuteen liittyy vallan tunne ja valinnan vapaus, joten osallisuus ei voi olla pakollista (Luhtasela 2009, 6).

Osallistuminen toimintaan ja osallisuus ovat käsitteinä eri asioita, sillä pelkkä osallistuminen toimintaan ei välttämättä lisää henkilön osallisuuden kokemusta (Era & Koskimies 2013, 75). Osallisuus ei voi, eikä saa olla, pelkkää aktiivisuutta vaativaa osallistumista, vaan henkilön on voitava tuntea kuuluvansa ja olevansa osallinen johonkin ilman, että häneltä vaaditaan erityisponnisteluja (Jalava & Seppälä 2010, 254). Osallisuus on osallistumista syvempi toiminnan muoto, koska se edellyttää toimintaan sitoutumista ja sen merkitykselliseksi kokemista, sekä siihen sisältyy myös vaikuttamisen tavoite ja henkilökohtainen vastuunotto toiminnasta (Laitinen & Niskala 2013, 13; Luhtasela 2009, 6; Hickey & Kipping 1998, 4). Osallistuminen voi kuitenkin parhaimmillaan mahdollistaa ja vahvistaa asiakkaan osallisuuden kokemusta (Era & Koskimies 2013, 75).

Osallisuus esitetään vastakohtana syrjäytymiselle, osattomuudelle ja ulkopuolisuudelle (Luhtasela 2009, 6; Valokivi 2008, 67; Mattila-Aalto 2009, 21). Osallisuus on syrjäytymisen vastavoima, sillä ulkopuolisuuden kokemukset yhdistyvät

voimakkaasti heikoksi koettuun hyvinvointiin (Särkelä-Kukko 2014, 36). Osallisuus on kaikkein vähäisintä tilanteissa, joissa voi kuvata ulkopuolisuuden tunteita. Ulkopuolisuuden kokemus muodostuu tilanteissa, joissa esimerkiksi asiakas jää työntekijöiden ja heidän edustamisensa organisaatioiden muodostamien liittoutumien ulkopuolelle eikä kohtaamistilanteissa hänen ääntänsä kuulla ollenkaan. (Valokivi 2008, 67.) Osallisuus vaatii onnistuakseen luottamusta ja tiivistä vuorovaikutusta sekä avoimuutta ja näyttöjä kuulluksi tulemisesta – asiakkaiden täytyy olla varmoja siitä, että heidän tietonsa huomioidaan palvelujen tuottamista koskevassa päätöksenteossa (Laitinen & Niskala 2013, 13).

Kokemukset osallisuudesta rakentuvat arjen pienistä asioista, kuten kuulluksi ja huomioiduksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista, omaan elämään linkittyviin asioihin vaikuttamisesta ja omien asioiden päättämisestä, keskusteluista sekä kohtaamisista (Särkelä-Kukko 2014, 36). Palvelun käyttäjänä osallisuuden kokemus riippuu muun muassa vaikuttamismahdollisuuksista ja tiedonsaannista eri vaihtoehdoista. Asiakkaiden ja viranomaisten välillä tarvitaan aitoa dialogia ja asiakkaiden kokemustiedon hyödyntämistä suunnitelmien ja päätösten perustaksi. Osallisuus koostuu siis sekä kokemuksista että tunteista ja toisaalta toimintakyvystä ja toimintamahdollisuuksista. (Raivio & Karjalainen 2013, 14.)

4.2 Osallisuus hyvinvoinnin osana

Tutkimuksissa osallisuus määritellään muun muassa hyvinvoinniksi ja osallisuus liitetään myös keskusteluissa hyvinvointiin (Isola 2015; Jalava & Seppälä 2010, 254). Hyvinvoinnin on sanottu toteutuvan silloin, kun ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja näin kokea se mielekkääksi (Jalava & Seppälä 2010, 254).

Sosiologian professori Erik Allardt (1976, 38–49) määrittelee hyvinvoinnin ulottuvuudet ihmisten perustarpeiden kautta, jotka hän luokittelee englanniksi sanoilla *having*, *loving* ja *being*. *Having* viittaa elintason, kuten työllisyyteen, talouteen, terveyteen, koulutukseen ja asumiseen. *Loving* viittaa yhteisyyssuhteisiin, eli ihmisen tarvetta olla yhteydessä muihin ihmisiin, kuten perheeseen, ys-

täviin ja erilaisiin yhteisöihin. Allardtin (1976, 43) mukaan ihmisellä on solidaarisuuden ja toveruuden tarve tai tarve yleensä kuulua jäsenenä sosiaalisten suhteiden verkostoon. Being taas viittaa itsensä toteuttamisen muotoihin, eli tarpeeseen kuulua yhteiskuntaan esimerkiksi osallistumisen tai merkityksellisen työelämän kautta. Allardtin (1976, 49) mukaan keskeisiä kysymyksiä ovat, että pystyykö asiakas itse vaikuttamaan toimintaansa, elämäänsä ja kohtaloonsa.

Allardtin teoria on vaikuttanut ja toiminut innoittajana Raivion ja Karjalaisen ajatteluun osallisuudesta. Raivio ja Karjalainen (2013, 12) kuvaavat, että osallisuus on eräänlainen kattomääritelmä, joka kerää alleen erilaisia lähestymistapoja ja näkökulmia käsitteineen. Sen avulla on mahdollista lisätä ja edistää yhteiskunnan tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota. Lähtöoletuksena nimittäin on, että osallisuutta lisäämällä kasvatetaan yksilötason hyvinvointia, mikä puolestaan heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisena kestävyysnä, eheytenä sekä luottamuksen lisääntymisenä.

Raivion ja Karjalaisen (2013, 16–17) mukaan osallisuus rakentuu kolmesta ulottuvuudesta Allardtia mukaillen, jotka ovat *having*, *belonging* ja *acting*. **Having** viittaa riittävään toimeentuloon sekä riittävien hyvinvointipalvelujen ja turvallisuuden takaamiseen, eli taloudelliseen osallisuuteen. **Belonging** viittaa yhteisöihin kuulumiseen ja jäsenyyteen, eli yhteisölliseen osallisuuteen. **Acting** viittaa yksilön valtaisuuden ja toimijuuden toteutumiseen, eli toiminnalliseen osallisuuteen. Raivion ja Karjalaisen (2013, 14) mukaan asiakkaan osallisuuden kokemus riippuu muun muassa vaikutusmahdollisuuksista. Tähän tarvitaan aitoa dialogia asiakkaiden ja viranomaisten välillä sekä asiakkaiden kokemustietoa suunnitelmien ja päätösten perustaksi. Jos joku näistä osallisuuden ulottuvuuksista ”vuotaa”, ei täysimääräinen osallisuus toteudu. Käytän tätä teoriaa tutkimuksen aineiston analyysin pohjana.

Raivio ja Karjalainen (2013, 12) pitävät työntekoa ja työmarkkinoille kiinnittymistä keskeisimpänä keinona torjua köyhyyttä, eriarvoisuutta ja syrjäytymistä. Toisaalta samaan aikaan tunnustetaan, että tietyillä ryhmillä tämän työelämäosallisuuden tavoitteen täyttymisessä on suuria haasteita. Osallisuus työelämässä nähdään yhtenä yhteiskunnallisen osallisuuden tärkeimmistä muodoista. Sen

tukemista pidetään pohjana monelle muulle tekijälle, jotka rakentavat hyvinvointia – hyvinvoinnin nähdään syntyvän työstä. Kuntouttava työtoiminta voi olla osallistavaa, jos sen avulla onnistutaan saamaan mahdollisuuksiinsa uskonsa menettänyt asiakas uudelleen luottamaan kykyihinsä, minkä seurauksena asiakas työllistyy tai aktivoituu esimerkiksi toimimaan työttömien puolesta (Juhila 2006, 120).

4.3 Osallisuus lainsäädännössä

Lainsäädännöllä on pyritty vaikuttamaan asiakkaan osallisuuden kehittämiseen tavoittelemalla asiakkaan entistä parempaa osallistumista kuntoutuksen suunnitteluun ja asioiden käsittelyyn (Jalava & Seppälä 2010, 254). Osallisuuden kokeminen on asiakkaan oikeus. Turvaamalla asiakkaan osallisuus mahdollistetaan sosiaalihuoltolain (2014) ja lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) toteutuminen. (Sirviö 2006, 39.)

Sosiaalihuoltolain (2014) tarkoitus on muun muassa edistää ja ylläpitää sosiaalista turvallisuutta ja hyvinvointia sekä edistää osallisuutta ja asiakaskeskeisyyttä ja asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Lain 17 §:n mukaan sosiaalisen kuntoutuksen avulla, jota myös kuntouttava työtoiminta on, on annettava tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) säädetään, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaalle on myös annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Lain tarkoitus on edistää asiakaslähtöisyyttä, asiakkaan oikeutta hyvään sosiaalihuoltoon sekä työntekijöiden ja asiakkaiden sitoutumista yhteisesti sovittuihin asioihin.

4.4 Kumppanuussuhde

Ihmiset määrittelevät toisensa työssäkäyviksi ja työttömiksi, syrjäytyneiksi ja aktiivikansalaisiksi ja niin edelleen. Esimerkiksi luonnehdinta pitkäaikaistyötön piirtää eteen määrätyn laisia ihmistyyppisiä ja heille ominaisia toimintatapoja. Sosiaalityöntekijän identiteetin mukaisiin käyttäytymispiirteisiin kuuluvat esimerkiksi asiakkaan ongelmien kartoittaminen ja neuvojen antaminen pulmatilanteissa, kun taas esimerkiksi ongelmista kertominen ja neuvojen vastaanottaminen kuuluvat asiakkaan identiteettiominaisuuksiin. Nuo ominaisuudet on kulttuurisesti liitetty näihin kategorioihin. Tästä huolimatta on muistettava, että ne toimijat, jotka kohtaavat toisensa erilaisissa sosiaalityön tilanteissa, ratkaisevat viime kädessä, ovatko nämä epäsymmetriset roolit kulttuurisesti jaettuina vai eivät. Kategoriat ovat olemassa ja ainoastaan siinä muodossa, miten vuorovaikutuksen osapuolet ne tuottavat ja hyväksyvät. (Juhila 2006, 206–207.)

Kumppanuussuhde sosiaalityössä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain. Tällöin asiakkaan elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita ja -tavoitteita jäsenetään yhdessä, eli asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden roolit eivät ole hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. (Juhila 2006, 103–104.) Asiakas on tasaveroisen neuvottelukumppani työntekijän kanssa ja hän voi vaikuttaa palveluiden saamiseen ja sisältöön tekemällä yhteistyötä. Vuorovaikutus on vaivatonta, luottamuksellista ja jopa mukavaa kumppanuuden vallitessa, ja ihmissuhdetta kuvataan hyväksi ja toista osapuolta arvostavaksi. Kumppanuussuhteessa asiakkaat voivat myös esittää kehittämissuhteita palvelujärjestelmille. (Valokivi 2008, 64–65.) Kumppanuussuhteessa työntekijä ei työstä asiakkaan elämäntarinaa hänen puolestaan, vaan kannustaa asiakasta tekemään itse tarinansa, omien lähtökohtiensa pohjalta (Juhila 2006, 117).

Asiakkaan ja työntekijän välistä kumppanuutta luonnehtivat dialogisuus, hyvä vuorovaikutus ja molemminpuolinen kuuleminen. (Valokivi 2008, 64). Parhaimmillaan vuorovaikutus on dialogia, joka tarkoittaa kahden ihmisen välistä tasaveroista ja toisen subjektiivista kunnioittavaa vuorovaikutusta, jossa pyritään vastavuoroisuuteen. Asetelma ei ole autoritaarinen, vaan tasavertainen. Ilman luot-

tamuksellista suhdetta asiakas saattaa kokea tilanteen turvattomaksi, etenkin, jos työntekijä esittää vain omia neuvojaan huomaamatta asiakasta ja hänen tarpeitaan. Dialogi on siis yhteisen todellisuuden ainutkertaista rakentamista tasavertaisesti. (Raatikainen 2015, 108–109.)

Kumppanuussuhteeseen perustuvaa, toisen tiedot ja erot lähtökohdakseen otettavaa, sosiaalityötä voi luonnehtia osallistavaksi. Kun osallistavassa sosiaalityössä sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat ymmärretään täysivaltaisiksi kansalaisiksi, asettuvat osapuolet samalle viivalle. Suhde perustuu tasavertaisuuteen eikä esimerkiksi sellaiseen vastakkainasetteluun kuten auttaja–autettava tai tietäjä–tietämisen kohde. (Juhila 2006, 119.) Valtauttavassa sosiaalityössä asiakas–työntekijä-suhde perustuu kumppanuuteen, jossa muutoksen moottorina toimii asiakas ja työntekijä toimii muutoksen valmentajana yhdessä asiakkaan kanssa (Simon 1994, 8). Osallistava sosiaalityö tarkoittaa yksinkertaisimmillaan osallisuuden vahvistumista suhteessa omaan elämään, sen tapahtumiin ja suuntaan liittyviin elämänpoliittisiin ratkaisuihin (Juhila 2006, 119). Jokaiselle ihmiselle palkitsevinta on tekeminen, jota hän itse haluaa tehdä (Arto Pietikäinen, henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2016).

Viime aikoina sosiaalityökeskusteluissa on korostettu asiakkaan ja työntekijän rinnakkaista toimijuutta ja yhteistyötä. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kumppanuussuhteesta puhutaan siis silloin, kun asiakkaan elämäntilannetta jäsennetään yhdessä ja rinnakkain (Juhila 2006, 103–150). Heli Valokiven (2008, 65) väitöskirjatutkimuksen asiakkaat puhuvat lähes samoilla sanoilla tästä rinnakkaisen osallisuuden toimintatavasta. Keskeisimmäksi siinä nousee esiin, että asiakkaan luottamus järjestelmään rakentuu asiakkaan ja palvelujärjestelmän asiantuntijan tai viranomaisen kohtaamisessa. Luottamus muotoutuu taas sen perusteella, minkälainen asiakkaan ja työntekijän välinen suhde on ja miten hyvin asiakkaan osallisuus toteutuu.

Aidosta osallisuudesta voidaan puhua silloin, kun asiakkaalla on valinnan vapaus. Tähän liittyy asiakkaan ja työntekijän välinen yhteistyö, joka perustuu hyvään kommunikaatioon. (Freire 2005, 187.) Saikkosen, Blomgrenin, Karjalaisen ja Kivipellon (2015, 60) tutkimuksen mukaan vaikuttavinta sosiaalityötä on sil-

loin, kun asiakas otetaan mukaan aktiivisena kansalaisena pohtimaan omaa tilannettaan ja siihen vaikuttavia tekijöitä sekä annetaan hänelle aito mahdollisuus panostaa tulevaisuutensa suunnitteluun.

Sosiaalityön vuorovaikutuksessa tuki ja kontrolli ovat usein läsnä toisiinsa kietoutuneena niin, että on mahdotonta sanoa kyseen olevan vain jommastakummasta. Sosiaalityön vuorovaikutukselle on ominaista, että siinä vuorottelevat ainakin tasa-arvoisuuteen perustuva (kumppanuus) ja normalisoiva (liittäminen, kontrolli) dialogi. Vaikka sosiaalityöntekijä olisi julkisilla varoilla palkattu kontrolloija, ei se tarkoita, ettei hän voisi olla silti asiakkaan kumppani ja kanssakansalainen. (Juhila 2006, 216, 233.)

On tärkeää huomioida, että hyvinvointivaltion 1990-luvulla alkanut sosiaalityön kontrolli- ja liittämissuhdetta tukeva suunnanmuutos luo paineita yhdenmukaisistaa sosiaalityön vuorovaikutusta. Kun sosiaalityön on kuvattava omaa toimintaansa käsitteillä, jotka korostavat työn tehokkuutta ja tuloksellisuutta, liukuvat käsitteet väistämättä osaksi myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamista. Paineita luovat myös sosiaalityötä ja muita auttamisen ammattilaisia kritisoivat julkiset puheenvuorot, jotka voivat haastaa työntekijää toimimaan kansalaisten vastuuta, velvollisuuksia ja kontrollia korostavan hyvinvointivaltiodiskurssin mukaisesti. (Juhila 2006, 233, 235.)

Ydinasia sosiaalityössä on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen (Juhila 2006, 202). Asiakkaan toimijuutta voivat rajata tai laajentaa vuorovaikutus ja kohtaamisen tai kohtaamattomuuden kysymykset. Samaan aikaan niissä määrittyvät asiakkuus sekä ihmisen käsitys itsensä ja elämänsä arvosta. (Laitinen & Niskala 2013, 11.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuskysymykset

Pyrin selvittämään opinnäytetyönä tekemälläni tutkimuksella vastausta siihen, minkälainen vaikutus kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisella on ollut asiakkaiden osallisuuden kokemuksiin. Halusin myös kartoittaa, miten kuntouttavaa työtoimintaa voisi asiakkaiden mielestä kehittää.

5.2 Tutkimusmetodi ja aineiston keräys

Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Valitsin tutkimusmetodiksi laadullisen tutkimuksen, koska laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen, johon sisältyy ajatus siitä, että todellisuus on moninainen. Tutkimuksen kohdetta pyritään siis tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 157.) Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan siinä pyritään muun muassa kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta ilmiölle (Tuomitie & Sarajärvi 2009, 85). Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71). Valitsin menetelmäksi teemahaastattelun.

Päätin haastatella asiakkaita, koska haastattelu sopii tutkimuksiin, joissa ihminen on tutkimustilanteessa subjekti, merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35). Valitsin tutkimusmenetelmäksi puolistrukturoidun teemahaastattelun. Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee etukäteen määrättyjen aihepiirien, eli teema-alueiden mukaan. Aihepiirit ovat kaikille haastateltaville samat, mutta niihin ei ole olemassa valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastateltavat saavat vastata omin sanoin. (Valli & Aaltola 2015, 29; Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48.) Tämä vapauttaa valtaosin tutkijan näkökulman ja tuo tutkittavien äänen kuulu-

viin paremmin haastattelussa. Teemahaastattelu ottaa huomioon, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.)

Haastattelun teemat olivat kuntouttava työtoiminta, arjen sujuminen ja arjessa jaksaminen sekä jatkosuunnitelmat ja kuntouttavan työtoiminnan kehittäminen. Laadin etukäteen teemoihin sopivat apukysymykset (liite 1). Tein haastateltaville yksilöhaastattelut, koska yksilöhaastatteluissa keskustelut voivat olla luontevampia ja vapautuneempia kuin ryhmähaastattelussa ja oletin näin saavani kahdenkeskisissä tapaamisissa parhaiten tietoa osallisuuden kokemuksista (Kajaanin ammattikorkeakoulu i.a.). Osallisuuden kokemukset ovat ensisijaisesti yksilöllisiä kokemuksia tai tunteita, joista emme voi puhua toistemme puolesta (Raivio & Karjalainen 2013, 14).

Haastateltavia etsiessäni olin yhteydessä kaupungin työtoiminnan johtavaan sosiaalityöntekijään ja sovimme, että toteutan haastattelut työtoiminnassa suorittamani työharjoittelun aikana syksyllä 2015. Työtoiminnan sosiaalityöntekijät kysyivät asiakkailta halukkuutta osallistua tutkimukseeni ja antoivat tämän jälkeen minulle asiakkaiden yhteystiedot. Soitin asiakkaille itse, kerroin heille tutkimukseni tarkoituksen ja sovin heidän kanssaan haastatteluajat työtoiminnan toimistolle. Valitsin toimiston haastattelupaikaksi, koska paikka oli kaikille haastateltaville tuttu entuudestaan ja minulle oli varattu sinne rauhallinen tila haastatteluja varten. Tapasin osan haastateltavista jo ennen haastattelua, kun kävin tutustumassa eri työtoimintayksiköiden toimintaan. Aloitin aineiston keruun lokakuussa 2015 tutkimusluvan saatvani. Suoritin haastattelut aikavälillä 19.10.–9.11.2015.

Haastattelin tutkimukseeni viittä kuntouttavassa työtoiminnassa olevaa henkilöä, joista yksi oli lopettanut työtoiminnan vajaa kaksi kuukautta ennen haastattelua, koska oli siirtynyt opiskelemaan, mutta oli halukas osallistumaan tutkimukseen. Kaikki haastateltavat olivat naisia, koska sosiaalityöntekijöiden kysyessä asiakkailta halua osallistua tutkimukseen kukaan kysytyistä miehistä ei ollut halukas osallistumaan. Sukupuolella ei ollut merkitystä tutkimukseni kan-

nalta, mistä syystä päätin ottaa tutkimukseeni viisi ensimmäistä halukasta, jotka sattuiivat olemaan sukupuoleltaan naisia.

lältään haastateltavat olivat 35–57-vuotiaita ja he olivat olleet erimittaisia jaksoja kuntouttavassa työtoiminnassa. Lyhin jakso oli vajaa neljä kuukautta ja pisin vajaa kaksi vuotta. Päätin ottaa tutkimukseen mukaan vähintään kolme kuukautta kuntouttavassa työtoiminnassa olleita asiakkaita ilman ylärajaa osallistumisen kestolle, koska heille oli kertynyt jo kokemuksia toiminnasta ja halusin saada kerättyä aineistoa myös asiakasprosessin loppuvaiheesta. Luhtaselan (2009, 27) mukaan osallisuuden kannalta kuntouttavan työtoiminnan loppuvaihe on mielenkiintoinen, koska juuri siinä vaiheessa osallisuus työpajoilla ja muussa toiminnassa kulminoituu.

Kerroin haastateltaville, että teen haastattelut nimettöminä ja etten luovuta tietoja ulkopuolisille. Pyysin kaikilta haastateltavilta kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta ja kerroin heille, että nauhoitan haastattelut tutkimustarkoitusta varten ja että hävitän haastatteluaineiston heti tutkimuksen valmistuttua. Jokainen haastattelu kesti noin yhden tunnin.

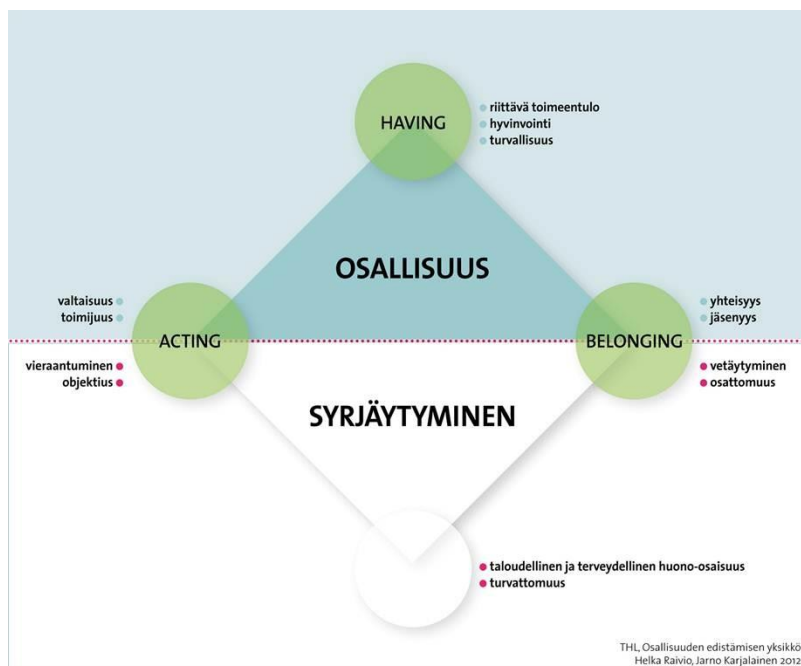
Haastattelussa on kysymys haastattelijan aloitteesta tapahtuvasta vuorovaikutustilanteesta. Perusajatuksena on, että heti ensimmäiseksi ei kannata mennä itse asiaan, vaan luoda keskustelua jostakin sellaisesta aiheesta, josta haastateltava tietää enemmän kuin haastattelija. (Eskola & Vastamäki 2015, 32–33.) Pyrinkin tekemään haastattelutilanteesta mahdollisimman rennon ja mukavan toivottamalla haastateltavat lämpimästi tervetulleeksi ja juttelin aluksi heidän kanssaan päivän tapahtumista. Tarjosin haastateltaville vettä ja keksejä. Haastatteluaineistostani muodostui runsas ja luonteeltaan kuvaileva.

5.3 Aineiston analysointi

Nauhoitin haastattelut kasettinauhurilla, minkä jälkeen litteroin ne. Haastattelujen yhteiskesto oli noin viisi tuntia ja niistä syntyi yhteensä 91 tekstisivua. Suoritin ensimmäiset kaksi haastattelua vain päivän välein, joten ehdin litteroida en-

simmäistä haastattelua vain osittain ennen toista haastattelua. Pystyin kuitenkin tekemään jo tuosta litterointimäärästä tärkeitä huomioita tulevia haastatteluja ajatellen. Pidin myös etuna kertomusten samankaltaisuuden havaitsemista tuoreeltaan. Kirjoitin kaikki haastattelut puhtaiksi parin päivän sisällä viimeisestä haastattelusta sanatarkasti.

Olen käyttänyt aineistoni analyysissä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, jonka teemat on otettu Raivion ja Karjalaisen (2013, 17) mallista. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus (Tuomi & Sarajarvi 2009, 95). Analyysivaiheessa annoin runsaasti aikaa itselleni sisäistää tekstiä, jolloin luin ensin litterointeja useaan kertaan. Tämän jälkeen alleviivasin teksteistä sitaateja, jotka käsitelivät osallisuutta tai osattomuutta, ja kävin aineiston niin monta kertaa läpi, ettei sieltä noussut enää uusia osallisuuden tai osattomuuden kokemuksia esiin. Seuraavaksi kirjoitin erivärisille post-it-lapuille aineistosta löytyviä samankaltaisia osallisuuden ja osattomuuden teemoja ja kirjoitin ne koneella puhtaaksi. Viimeiseksi jaottelin aineiston Raivion ja Karjalaisen (2013, 17) osallisuuden kolmion kolmen ulottuvuuden mukaan. Ulottuvuudet ovat **having**, joka viittaa riittävään toimeentuloon sekä riittävien hyvinvointipalvelujen ja turvallisuuden takaamiseen, eli taloudelliseen osallisuuteen, **belonging**, joka viittaa yhteisöihin kuulumiseen ja jäsenyyteen, eli yhteisölliseen osallisuuteen sekä **acting**, joka viittaa yksilön valtaisuuden ja toimijuuden toteutumiseen, eli toiminnalliseen osallisuuteen (kuvio 1).

KUVIO 1. Osallisuuden kolmio (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016d)

5.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Eettiset kysymykset ovat kulkeneet matkassa mukana koko tutkimusprosessini ajan, eli suunnittelusta raportointiin. Hirsjärven ym. (2008, 24) mukaan tutkijan on noudatettava toimintatavoissaan rehellisyyttä sekä yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta. Lähdeaineistoa hakiessaan hänen on sovellettava tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankintamenetelmiä. Tutkijan on tärkeää myös muistaa kunnioittaa ja arvostaa muiden tutkijoiden työtä antamalla niille kuuluva arvo ja merkitys omassa tutkimuksessaan ja tuloksia julkaistaessa. Olen toiminut opinnäytetyötäni tehdessäni kaikkien edellä mainittujen eettisten ohjeiden mukaan.

Suunnitteluvaiheessa päätin haastatella 5–6 kuntouttavan työtoiminnan asiakasta. Valitsin haastateltavat yhdessä työntekijöiden kanssa ilman, että olin vielä siinä vaiheessa tavannut kyseessä olevia haastateltavia. Tällä varmistin, etteivät henkilökohtaiset mieltymykseni ole vaikuttamassa haastateltavien valintaan. Koska jo ensimmäiset haastattelut olivat hyvin sisältörikkaita ja arvioin saavani niistä laajan aineiston, päätin rajata haastateltavien määrän viiteen

henkilöön. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koko on pieni tai vähäinen verrattuna määrälliseen tutkimukseen ja ratkaisevaa ei ole aineiston koko vaan tulkintojen kestävyys ja syvyys (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85).

Tuomen ja Sarajärven (2009, 73) mukaan on eettisesti perusteltua kertoa haastateltaville, mitä aihetta haastattelu koskee, minkä vuoksi tapasin osan haastateltavista ennen haastattelua ja toisen osan kanssa keskustelin puhelimesta siitä, minkälaisesta tutkimuksesta on kyse ja mitä asioita aion heidän kanssaan käsitellä. Kerroin haastateltaville, että nauhoitan aineiston ainoastaan tutkimuskäyttöä varten ja tuhoan aineistomateriaalin tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Kerroin myös, että he eivät esiinny tutkimuksessani oikeilla nimillään. Haastateltavan on hyväksyttävä ja kunnioitettava sitä, jos jonkun haastateltavan käsitykset vaihtelevat tai hän ei haluakaan kertoa jostakin asiasta (Eskola & Vastamäki 2015, 41). Toimin juuri edellä mainitulla tavalla haastateltavia kohtaan.

Tutkimukseni luotettavuutta lisää, että minulla oli varattu riittävästi aikaa tehdä tutkimustani (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2009, 142). Olin hankkinut tutkimusluvan hyvissä ajoin ennen kuin aloin etsimään haastateltavia ja varasin haastatteluihin hyvin aikaa huomioiden mahdolliset aikataulun viivästymiset. Nauhoitin haastattelut kasettinauhurilla ja jokaisesta haastattelutilanteesta kertyi useampi kasetti. Litteroin haastattelut parin päivän sisään viimeisestä haastattelusta, jolloin haastattelut olivat vielä tuoreessa muistissa. Viimeisen haastattelun yksi kasetista oli vioittunut, minkä vuoksi puhe kuului välillä todella hiljaa. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut tutkimustulosteni luotettavuuteen, koska haastattelu oli vielä hyvin muistissani litteroidessani sitä. Lisäksi kyseiset kohdat olivat lyhyitä, eivätkä keskustelunaiheet olleet noissa kohdissa merkittäviä tulosten kannalta. Analysoin tulokset yksin, mutta varasin aineiston analysointiin runsaasti aikaa ja tein sen useaan kertaan ja huolellisesti. Luotettavuutta tutkimukseeni tuo myös se, että olen pohjannut tulokseni vahvasti teoriaan, jolloin oma mielipiteeni ei ole vaikuttanut tutkimustuloksiin.

Raportoidessani tutkimustuloksiani olen selostanut käytetyt menetelmät huolellisesti, enkä ole muokannut alkuperäisiä tuloksia niin, että tulos vääristyy. Olen

rikastuttanut tutkimustuloksia käyttämällä suoria haastatteluotteita. Olen tuonut myös tutkimuksen puutteet julki. (vrt. Hirsijärvi ym. 2008, 26, 228.)

6 TULOKSET

6.1 Tulosten esittely

Opinnäytetyön tarkoitus oli selvittää kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden asiakkaiden kokemuksia siitä, millä tavoin kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on vaikuttanut heidän osallisuuden kokemuksiinsa. Lisäksi opinnäytetyöllä haluttiin kartoittaa, minkälaisia kehittämissideoita asiakkailla olisi kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi. Esittelen seuraavaksi tutkimustulokset kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen vaikutuksista asiakkaiden osallisuuden kokemuksiin. Käsittelen tulokset Raivon ja Karjalaisen (2013, 31) osallisuuden kolmion kolmen ulottuvuuden mukaan ja peilaan tuloksia aiempien tutkimustulosten ja teorian kanssa. Aloitan having-ulottuvuudella, jossa käsittelen kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta asiakkaiden taloudelliseen tilanteeseen. Toiseksi käsittelen tuloksia belonging-ulottuvuuden kautta, eli kuinka kuntouttava työtoiminta on vaikuttanut asiakkaiden kokemuksiin yhteisyydestä ja jäsenyydestä yhteiskuntaan ja yhteisöihin. Viimeiseksi tuon tulokset esille acting-ulottuvuuden kautta, eli millaiseksi asiakkaat ovat kokeneet valtaisuutensa ja toimijuutensa kuntouttavassa työtoiminnassa ollessaan.

6.2 Having – taloudellinen osallisuus

Having-ulottuvuus viittaa Allardtin (1976, 39–42) mukaan elintason, eli materiaaliin olosuhteisiin kuten talouteen, työllisyyteen ja koulutukseen. Raivio ja Karjalainen (2013, 16) käyttävät ulottuvuudesta samaa having-termiä, jolla he tarkoittavat riittävää toimeentuloa ja hyvinvointia, eli taloudellista osallisuutta.

Omassa tutkimuksessani kukaan haastattelemistani asiakkaista ei tuonut esille kuntouttavan työtoiminnan negatiivista vaikutusta taloudelliseen tilanteeseensa. Suurin osa toi esille toimintarahaa tai ylläpitokorvauksen sekä ilmaisen lounaan ja bussikortin merkityksen positiivisessa mielessä.

No onhan se nyt ainakin taloutta sillain vähän helpottanu, kun saa jopa sen huikeat yhdeksän euroa ylimääräistä ja bussikortti on hirtittävän hyvä etuus varsinkin kun sitä nyt tonne mennessä aina tarvii. (H5)

Niin kyllä sillä on iso vaikutus siis köyhälle ihmiselle sillä yhdeksällä eurollakin päivä ja sitten tuo on kyllä kans niin todella iso asia, kun tuolla niin ku saa ruuan, terveellisen ruuan, että sillä on kanssa todella iso vaikutus, niin ku kuntouttavakin vaikutus on todella iso, että se ruoka on tuolla. (H1)

Aiempien tutkimusten tuloksista käy ilmi, että kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden joukossa näkyy asiakkaiden kokemuksia kuntouttavan työtoiminnan parantaneen taloudellista tilannettaan, mutta myös kokemuksia toiminnan taloudellisen puolen epäoikeudenmukaisuudesta. Luhtaselan (2009) tutkimuksessa kaikki haastateltavat toivat esiin kuntouttavan työtoiminnan taloudellisen merkityksen. Vaikka etuutta pidettiin pienenä, pidettiin sitä myös merkittävänä lisänä asiakkaiden taloudessa. Luhtaselan tutkimuksen tulokset olivat hyvin samankaltaiset tämän opinnäytetyön tulosten kanssa.

Haastattelujen perusteella kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen myötä saaduilla kustannuskorvauksilla on ollut positiivisia vaikutuksia haastateltavien taloudelliseen tilanteeseen. Täten having-ulottuvuuteen painottuvan osallisuuden voi sanoa kuntouttavan työtoiminnan myötä kasvaneen. On huomioitava, että keskustelimme suhteessa vähemmän talouteen liittyvistä asioista kuin belonging- ja acting-ulottuvuuksiin liittyvistä asioista, millä saattaa olla merkitystä tuloksiin.

6.3 Belonging – yhteisöllinen osallisuus

Allardt (1976, 42–46) hyvinvoinnin ulottuvuuksista loving viittaa yhteisyyssuhteisiin, eli ihmisen tarvetta olla yhteydessä muihin ihmisiin. Raivio ja Karjalainen (2013, 16) määrittelevät belonging-ulottuvuuden Allardtiin loving-ulottuvuuteen pohjautuen. He tarkoittavat sillä ihmisen kuulumista ja jäsenyyttä yhteiskuntaan sekä erilaisiin yhteisöihin, eli yhteisöllistä osallisuutta.

Kaikki tutkimukseni haastateltavat antoivat vastauksissaan viitteitä belonging- ulottuvuuden vahvistumisesta. Joillakin vaikutukset olivat huomattavampia ja heijastuivat useammalla elämän osa-alueella, mutta kaikilla tämä osallisuuden ulottuvuus vahvistui jollakin tavoin. Allardtin (1976, 43) mukaan ihmisellä on solidaarisuuden ja toveruuden tarve tai tarve yleensä kuulua jäsenenä sosiaalisten suhteiden verkostoon. Hänen mielestään yhteisyys on tärkeä resurssi, joka auttaa yksilöä toteuttamaan muita arvoja. Tutkimuksessani valtaosa haastateltavista kertoi kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen lisänneen heidän hyvinvointiaan, kun he ovat päässeet kotoa pois ja olemaan osa yhteiskuntaa.

Mutta että pointteja on ja sitten tosiaan, että pääsee niin ku pois sieltä niin ku kotoona. Kyllähän sitten kun tätäkin ajatellaan tätä aikaa mitä mä tuolla oon ollu niin, niin mä oon kyllä hyvin paljon niin ku jo kuntoutunu ja menny eteenpäin, että mä lähdin aika vaikeasta tilanteesta tähän hommaan. (H1)

...se on se työ, että kun käy siis jossain ja lähtee sieltä kotoo, et se on ja siinä on sitten niin ku tekemistä enemmän ja se aika kuluu sen verran paljon paremmin, kun ei tarte, ei tarte mieltä niin ku työttömänä, että mitä nyt tekis tai mihin menis, mihin menis välillä. Onhan sitä sillonkin tekemistä on, mutta että ei sitä aina oo sillain, että sillä on se merkitys sillä työllä, että, että siinä. Se aika kuluu paremmin ja sitten se on kanssa tosiaan, et siellä näkee niitä ihmisiä työpaikalla, et on niitä ihmissuhteita ja näkee ihmisiä kuitenkin, työkavereita ja sitten näitä asiakkaita. Että se on aika tärkeä, mitä kaipaa sit taas helpolla, kun on työttömänä kotona, että tota noin. (H4)

Tutkimuksessani kävi ilmi, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen edesauttoi valtaosaa haastateltavista kiinnittymään osaksi joko työtoiminta- tai jotain muuta yhteisöä. Kaikki eivät kokeneet itse työtoimintapaikan yhteisöä tärkeäksi, mutta eräs haastateltava toi esille, että hän kuuluu vapaa-ajallaan osaksi ryhmää, joka koostuu työtoimintapajan vanhoista ja nykyisistä asiakkaista ja sen merkittävyyttä elämäänsä. Haastateltavat toivat esille yhteisöihin kuulumisen positiivisia vaikutuksia elämäänsä, kuten arvostuksen ja yhteenkuuluvuuden tunteita.

Ehkä ne muut ihmiset vaan ja se, että, et kun kaikki oli niin ku vähän saman, ei nyt samanlaisia, mutta siis niin ku, kukaan ei ollut se täydellinen, korkokengissä kävelevä tantta, joka on opiskellut koko

elämänsä ja kaikki on hyvin, vaan kaikilla oli niin ku, joku omansa. Niin, oltiin niin ku samalla viivalla. (H2)

Ja sitten on kuitenkin nii, mä oon niin ku yks niistä, ei ne niin ku kato että sä et oo mikään teatterilainen tällasta näin, vaan että tosi hienoo. Ja kysyneet mun mielipiteitä ja tällasta. (H3)

Myös aiempien tutkimusten vastauksista kävi ilmi, että asiakkailta nousi kuntouttavan työtoiminnan aikana tunne omasta hyödyllisyydestä ja kuulumisesta porukkaan. Työtoiminta oli tuonut mukaan ihmissuhteiden verkoston, jossa koettiin arvostusta. Janssonin (2012) tutkimuksessa tällä oli negatiivisia vaikutuksia siten, että ryhmän todettiin olevan niin tärkeä, että ei ollut uskallusta lähteä muualle. Omassa tutkimuksessani tämän kaltaista ilmiötä ei noussut esille.

Tutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on avannut haastateltaville mahdollisuuden olla heille kaivatulla tavalla yhteydessä muihin ihmisiin ja sen positiivisen vaikutuksen heidän hyvinvointiinsa. Täten belonging-ulottuvuuden voidaan katsoa kuntouttavan työtoiminnan aikana lisääntyneen.

6.4 Acting – toiminnallinen osallisuus

Allardtin (1976, 46–47) teoriassa hyvinvoinnin ulottuvuuksista being viittaa itsensä toteuttamisen muotoihin. Itsensä toteuttamisella hän tarkoittaa muun muassa sitä, että ihminen saa osakseen arvontoa esimerkiksi merkityksellisen työelämän kautta. Raivio ja Karjalainen (2013, 16) ovat nimenneet acting-ulottuvuuden Allardtin being-ulottuvuuden pohjalta. He näkevät acting-ulottuvuuden ihmisen valtaisuuden ja toimijuuden kautta eli toiminnallisen osallisuuden kautta.

Tiedustelin haastateltavilta heidän vaikutusmahdollisuuksiaan kuntouttavan työtoiminnan prosessin aikana. Kaikki haastateltavat olivat tyytyväisiä sosiaalityöntekijän kanssa asiointiin ja heillä oli mielestään ollut vaikutusmahdollisuuksia sosiaalityöntekijän kanssa asioidessaan. Raivion ja Karjalaisen (2013, 14) mu-

kaan asiakkaan osallisuuden kokemus riippuu muun muassa vaikutusmahdollisuuksista. Tähän tarvitaan aitoa dialogia asiakkaiden ja viranomaisten välillä sekä asiakkaiden kokemustietoa suunnitelmien ja päätösten perustaksi. Alldartin (1976, 49) mukaan keskeinen kysymys on pystyykö asiakas itse vaikuttamaan toimintaansa, elämäänsä ja kohtaloonsa. Esille nousi vastaus, jossa kuvastuu selkeästi edellä mainitun kaltaista osallisuuden kokemusta.

Kyl mä niin ku ehkä kokonaisvaltaisesti, oon mä, onhan mun elämä mennyt juuri siihen mitä mä halusin. Että tota mä halusin opiskelleen tätä alaa ja siihen mä päädyin. Ja ihan mun tahtiin mentiin, että jos mä sanoin, ettei vielä oo ihan ajankohtasta, niin kyllä sitä kuunneltiin. (H2)

Asiakkaan ja työntekijän välistä kumppanuutta luonnehtivat dialogisuus, hyvä vuorovaikutus ja molemminpuolinen kuuleminen. (Valokivi 2008, 64). Kuulluksi tuleminen, se, että tulee otetuksi vakavasti, voi olla merkittävä osallisuuden kokemusta edesauttava tekijä (Juhila 2006, 119). Kysyessäni myöhemmin haasteltava 2:lta, mitkä asiat ovat eniten vaikuttaneet edellä mainittuihin asioihin, hän vastaa seuraavaa:

Sosiaalityöntekijän nimi. Ja, ja se suhtautuminen muhun, että mää oon ihminen ja mua pitää kuunnella. (H2)

Haastatteluista nousi esille myös osattomuuden kokemuksia suhteessa vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Kysyessäni haastateltavilta heidän vaikuttamismahdollisuuksista työtoimintapaikalla, osa koki itsellään olevan vaikuttamismahdollisuuksia. Kaksi haastateltavaa toi kuitenkin esille useaan otteeseen haastattelun aikana puutteet vaikuttamismahdollisuuksistaan työtoimintapaikalla ja sen negatiiviset vaikutukset tyytyväisyyteensä kuntouttavassa työtoiminnassa käymiseen. Tämä ilmeni siten, että toinen haastateltava koki työntekijän tai työntekijöiden määräävän sen mitä tehdään. Toinen haastateltava toi osattomuuden kokemukset esille siten, että hänen mielestään asiakkaiden mielipiteitä kyllä kuunnellaan, mutta asioille ei kuitenkaan koskaan tapahdu mitään.

Suurin osa haastateltavista nosti esille osattomuuden kokemuksia myös keskustellessamme jatkosuunnitelmista. Myös Luhtaselan (2009) tutkimuksessa

haastateltavat kokivat osattomuuden kokemuksia suhteessa omaan jatkotilanteeseensa siitä, kauanko he saavat olla työtoiminnassa mukana ja mitä sen jälkeen tapahtuu. Tutkimukseni haastateltavat olivat kokeneet ahdistavaksi jatko-suunnitelmista käydyt keskustelut, joissa heille oli tullut tunne, että heitä tuupataan ottamaan seuraavaa askelta, vaikka eivät kokeneet olevansa siihen valmiita tai olemassa olevat vaihtoehdot olivat haastateltavan mielestä näköalattomia.

Se ahdistaa, jos ruvetaan niin ku tivaamaan jotain jatkojuttuja ja täl-lastä näin. Koska mää pidän jo positiivisena sitä että mä oon pääs-sy sieltä kotoa pois tonne, niin, niin jos sää menisit vaikka jonnekin työelämään työharjotteluun tai jotain tämmöstä näin, et sä voi sie sanoa, että nyt hei ahdistaa, että hei nyt mun on pakko lopettaa hei tältä päivältä. Et toivottavasti huomenna on parempi päivä. Et sää voi sanoa tolle. (H3)

Mä muistan itse asissa joskus jossakin ku ollu täällä jossakin kes-kustelussa ku sanoin ihan suoraan että, että mää niin ku tiedän että mä en halua enkä jaksa kokopäivätyötä, että mitkä mun vaihtoeh-dot on. Niin oli sitten, että sit sun pitäis hakee eläkettä. No mä olin sillain että eihän tossakaan nyt oo helvetinkään järkee, että vaihtoehdot on niin ku ne. Oishan se nyt sit hyvä että jos pikkuhiljaa ru-peis löytymään sit jotain vaikka siitä välimaastosta. (H5)

Tutkimuksessani kaikki haastateltavat kertoivat itsetuntonsa tai mielialan ko-honneen kuntouttavan työtoiminnan aikana jollakin tasolla. Myös Luhtaselan (2009) tutkimuksessa asiakkaat kokivat itsetunnon vahvistuneen ja toimintaky-vyn lisääntyneen kuntouttavan työtoiminnan aikana. Juhilan (2006, 120) mu-kaan kuntouttava työtoiminta voi olla osallistavaa, jos sen avulla onnistutaan saamaan omiin mahdollisuuksiinsa uskonsa menettänyt uudelleen luottamaan omiin kykyihinsä.

Työtoimintaan osallistuminen vaikutti suurimmalla osalla positiivisesti ajatuksiin omista työllistymis- tai kouluttautumismahdollisuuksista ja -haluista. Yhdistävää kaikille haastateltaville oli, että kukaan ei tuonut esille haluttomuuttaan työllistyä tai opiskella jollakin tavoin. Suurin osa haasteltavista kertoi haluavansa työllis-tyä jatkossa. Myös Sandelinin (2014) selvityksessä kuntouttavalla työtoiminnalla oli vaikutuksia muun muassa aktivoitumiseen ja Tammelinin (2010) raportissa monet uskoivat työllistymiseen avoimilla työmarkkinoilla. Tutkimukseni eräs

haastateltava toi esille, että kuntouttava työtoiminta on muuttanut hänen ajatuksiaan työllistymisestä positiiviseen suuntaan:

Siis mä luulen, että niin ku mulla on kuntouttavan takia niin ku vähän paremmat mahdollisuudet, koska mä luotan itteeni ja niin ku, en mä osaa selittää sitä, mutta se anto mulle hirveesti voimaa siihen, että hei mä osaan ja tota, tota niin, pystyn ja. Ja se et työ on kivaa. Koska mä en aikasemmin ajatellu että työ voi olla kivaa.
(H2)

Acting-ulottuvuudessa näyttää tulosten perusteella nousevan eniten poikkeavuutta verrattuna having- ja belonging-ulottuvuuteen. Haastateltavat toivat esille, että heidän itsetuntonsa tai mielialansa on kohonnut kuntouttavan työtoiminnan aikana ja suurin osa heistä halusi myös työllistyä jatkossa. Haastateltavat olivat myös tyytyväisiä sosiaalityöntekijän kanssa asiointiin ja vaikuttamismahdollisuuksiinsa, mutta osa haastateltavista koki osattomuutta työtoimintapaikalla olevista vaikuttamismahdollisuuksista. Valtaosa haastateltavista toi myös esille, että jatkosuunnitelmista keskusteltaessa he kokivat työntekijöiden puolelta painostusta.

7 KEHITTÄMISEHDOTUKSET KUNTOUTTAVALLE TYÖTOIMINNALLE

Opinnäytetyön tarkoitus oli selvittää kuntouttavan työtoiminnan asiakkailta osallisuuden kokemuksien lisäksi myös kehittämisehdotuksia kuntouttavalle työtoiminnalle. Jokainen haastateltava toi esille kehittämisideoita, toiset enemmän kuin toiset. Haastateltavilla oli erilaisia näkemyksiä siitä, kuinka kuntouttavaa työtoimintaa voisi kehittää. Kehittämisehdotuksia tuli koskien koko kuntouttavan työtoiminnan organisaation rakennetta, kuntouttavan työtoiminnan prosessia että työtoimintayksiköiden käytäntöjä.

Ehdotuksina tuotiin työtoimintajärjestelmän yksinkertaistaminen, koska tällä hetkellä työtoimintajärjestelmään kuuluvat työllisyydenhoidon palveluyksikkö, työtoimintapaikka, kansaneläkelaitos sekä työ- ja elinkeinotoimisto. Haastattelujen mukaan työtoimintajärjestelmän pirstaleisuus koetaan negatiiviseksi ja monimutkainen työtoimintajärjestelmä koettiin sekavaksi muun muassa raha-asioiden kannalta.

Kehittämisehdotuksissa kaivattiin lisää yhteistyötä kuntouttavan työtoiminnan aikana eri toimijoiden, kuten työ- ja elinkeinotoimiston, kansaneläkelaitoksen, velkaneuvonnan, työllisyydenhoidon palveluyksikön ja sosiaalitoimen, välillä. Tähän kehittämisehdotukseen on vastattu tämän vuoden alusta tulleen lain työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (1369/2014) myötä. Lailla tarkoitetaan yhteistoimintamallia, jossa työ- ja elinkeinotoimisto, kunta ja kansaneläkelaitos arvioivat yhdessä työttömien palvelutarpeet, suunnittelevat työttömien työllistymisen kannalta tarkoituksenmukaiset palvelukokonaisuudet sekä vastaavat työttömien työllistymisprosessin etenemisestä ja seurannasta. Lain tavoitteena on edistää työttömien työllistymistä tarjoamalla heille heidän palvelutarpeensa mukaisia työvoimapalveluja sekä sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalveluja.

Kehittämisehdotuksissa nousi tarve useammalle eri työtoimintayksikölle niillä aloilla, joissa valittavissa oli vain esimerkiksi yksi työtoimintapaikka. Ehdotuksena tuotiin esille myös uusi kuntouttavan työtoiminnan yksikkö. Siellä olisi toimintaa, jossa asiakkaat opettaisivat toinen toisiaan kisällityyppisesti. Toimintamalli

olisi jotain aivan uutta, jolla saataisiin ihminen käyntiin ja hyväkuntoiseksi työihmiseksi – toimintaa, jolla olisi mielialaa nostava vaikutus ja jolla saisi vahvuutta ja inspiraatiota. Uusi ala, jota ei ole ennen ollut työtoiminnassa, voisi avata asiakkaille uuden portin.

Haastatteluista nousi esille toive, että jatkossa keskustelumahdollisuuksia jatkosuunnitelmien osalta olisi hyvä olla enemmän ja varhaisemmassa vaiheessa, mikäli asiakas on tullut hyvään kuntoon. Tuotiin myös esille, että olisi hyvä että samassa työtoimintapaikassa saisi pysyä koko työtoiminnan ajan, jos asiakas niin haluaa.

Työtoimintajakson aloittamiseen toivottiin paria neljää aloittajaa yhtä aikaa. Tällöin vasta-alkaja pääsisi paremmin toimintaan mukaan, kun hän ei olisi ainoa, jolle kaikki on uutta. Tämä estäisi ulkopuolisuuden tunteen syntymistä. Esille tuotiin myös ehdotus siitä, että työtoimintapaikkaan perehdytyksen voisi jakaa useammalle päivälle. Tätä perusteltiin sillä, että ensimmäisenä päivänä kaiken ollessa outoa ja uutta läpikäydyt asiat unohtuvat helposti.

Työtoimintapaikalta toivottiin, että toiminta olisi selkeämpää ja organisoidumpaa työnohjaajien osalta. Tämä edesauttaisi asiakkaiden toimeliaisuutta ja toisi virtaa. Yksilöohjaajien toivottiin myös olevan enemmän työtoimintapäivissä mukana, jolloin he näkevät, miten asiakkaan päivät sujuvat, sillä yksilöohjaajat kirjoittavat asiakkaasta loppuarvioinnin. Työtoimintapaikan ulkopuolisten yhteistyökumppaneiden käyttö sai kiitosta ja koettiin tärkeäksi.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää, minkälainen vaikutus kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisella on ollut asiakkaiden osallisuuden kokemuksiin. Lisäksi halusin kuulla asiakkaiden ajatuksia kuntouttavan työtoiminnan kehittämiseksi. Tutkimuksen toteutus sujui aikataulussaan ja pääosin sujuvasti, mitä edesauttoi saumaton yhteistyö työelämäyhteistyökumppanin kanssa. Haastatteleamalla viittä kuntouttavan työtoiminnan asiakasta puolistrukturoidulla teema-haastattelulla sain kerättyä laajan ja kuvailevan aineiston ja sain aineistoilla kattavat vastaukset tutkimuskysymyksiini. Tavoitteenani oli saada työssäni asiakkaan ääni kuuluviin, minkä vuoksi teemahaastattelu osoittautui hyväksi tiedonkeruumetodiksi. Teemahaastattelu ottaa huomioon, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä ja se tuo tutkittavien äänen paremmin kuuluviin (Hirsjärvi ym. 2008, 48). Tutkimukseni luotettavuutta lisää se, että tutkimukseni oli aineistolähtöinen ja olen pohjannut tuloksetni vahvasti teoriaan, jolloin oma mielipiteeni ei ole vaikuttanut tutkimustuloksiin.

Tutkimustuloksista kävi ilmi, että kuntouttavan työtoiminnan aikana osallisuuden kolmion kolmesta ulottuvuudesta **having**-ulottuvuus, joka tarkoittaa taloudellista osallisuutta, vahvistui kaikilla haastateltavilla jollakin tavoin, toisilla enemmän ja toisilla vähemmän. Myös **belonging**-ulottuvuus, joka merkitsee ihmisen jäsenyyttä ja kuulumista yhteiskuntaan sekä yhteisöihin, vahvistui suurimmalla osalla. Kolmannessa, eli **acting**-ulottuvuudessa, joka tarkoittaa ihmisen valtaisuutta ja toimijuutta nousi esille merkittäviä osallisuuden, mutta myös osattomuuden kokemuksia.

Tuloksista voi tehdä johtopäätöksen, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen myötä tuomat kustannuskorvaukset lisäävät asiakkaiden taloudellista osallisuutta. Sandelin (2014, 27) tuo kuitenkin esille selvityksessään, että kuntouttavan työtoiminnan voi jo lähtökohtaisesti katsoa heikentävänä sen piiriin kuuluvan henkilön oikeutta taloudelliseen osallisuuteen, koska kuntouttava työtoiminta on lain piiriin kuuluville henkilöille velvoittavaa ja henkilön kieltäytyessä toiminnasta hänen saamaansa perusosaa leikataan. Samalla hän kuitenkin

pohtii, onnistuuko kuntouttava työtoiminta velvoittavuudestaan huolimatta tuomaan asiakkaiden elämäntilanteeseen toimeentuloa, hyvinvointia ja turvallisuutta. Tutkimustulosteni mukaan valtaosa koki kustannuskorvausten helpottaneen talouttaan eivätkä tuoneet esille epäoikeudenmukaisuuden tunteita kulukorvauksen tai toimintarahaa suuruudesta. Tosin täytyy muistaa, että taloudelliset asiat olivat pienemmässä roolissa haastatteluissa kuin muut teemat, joka saattaa vaikuttaa tutkimustuloksiin.

Toisena johtopäätöksenä todetaan, että kuntouttavan työtoiminnan tuoma mahdollisuus olla osa jotakin yhteisöä on asiakkaille merkittävä osallisuuden kokemusta lisäävä tekijä. Haastateltavat toivat esille, että kuntouttavan työtoiminnan kautta he ovat päässeet kotoa pois ja olemaan osa yhteisöä ja korostivat sen positiivista merkitystä hyvinvointiinsa. Tämä johtopäätös on linjassa Allardtin (1976, 43) näkemykseen sitä, että ihmisellä on solidaarisuuden ja toveruuden tarve tai tarve yleensä kuulua jäsenenä sosiaalisten suhteiden verkostoon.

Kolmas johtopäätös on, että työntekijän ja asiakkaan välisellä kumppanuussuhteella on merkitystä asiakkaan osallisuuden kokemuksen kannalta. Mielestäni merkittävä tulos on, että yksi haastateltava koki selvästi elämänsä menneen juuri siten, miten hän sen halusi menevän ja syyksi mainitsi sosiaalityöntekijän ja hänen suhtautumisensa itseensä tasavertaisena ihmisenä. Kumppanuussuhde sosiaalityössä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain. Tällöin asiakkaan elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita ja -tavoitteita jäsennetään yhdessä, eli asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden roolit eivät ole hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. (Juhila 2006, 103–104.) Asiakas oli selvästi aktivoitunut ja hänellä oli selkeä visio, mitä hän haluaa tulevaisuudeltaan.

Viimeisenä johtopäätöksenä voisi todeta, että asiakkaan osallisuuden kokemukset kärsivät, jos hän kokee, että häntä painostetaan tekemään päätöksiä, tai hänellä on tunne, ettei hänellä todellisuudessa ole vaikuttamismahdollisuuksia. Asiakas saattaa kokea tilanteen turvattomaksi, etenkin, jos työntekijä esittää vain omia neuvojaan huomaamatta asiakasta ja hänen tarpeitaan (Raatikainen 2015, 108). Asiakkaan osallisuuden kokemus edellyttää toimintaan sitou-

tumista ja sen merkitykselliseksi kokemista, sekä siihen sisältyy myös vaikuttamisen tavoite ja henkilökohtainen vastuunotto toiminnasta (Laitinen & Niskala 2013, 13; Luhtasela 2009, 6; Hickey & Kipping 1998, 4). Asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutuksen on perustuttava dialogille, jolloin asiakkaalle tulee tunne, että hän on oman elämänsä subjekti. Raivion ja Karjalaisen (2013, 14) mukaan asiakkaan osallisuuden kokemus riippuu muun muassa vaikutusmahdollisuuksista. Tähän tarvitaan aitoa dialogia asiakkaiden ja viranomaisten välillä sekä asiakkaiden kokemustietoa suunnitelmien ja päätösten perustaksi.

Yhteenvedona voisi todeta, että kuntouttavalla työtoiminnalla on ollut pääosin asiakkaiden osallisuutta lisääviä kokemuksia. Tästä huolimatta asiakkaiden osallisuus ei toteutunut täysimääräisenä, koska Raivion ja Karjalaisen (2013, 17) mukaan osallisuus ei voi toteutua täysimääräisenä, jos jokin osallisuuden kolmion kolmesta ulottuvuudesta ”vuotaa”. Osallisuuden toteutuminen täysimääräisenä ei ole kovin yksinkertaista. Raivion ja Karjalaisen (2013, 14) mukaan osallisuus ja osattomuus ovat ensisijaisesti yksilöllisiä kokemuksia tai tunteita, joista emme voi puhua toistemme puolesta. Osallisuus on kuulumisen ja mukana olemisen tunnetta, jonka lähtökohtana ovat yksilötasolla osallisuuden omaehtoisuus ja omakohtaisuus (Särkelä-Kukko 2014, 35).

Minulle heräsi ajatus, että jotta olisi mahdollista päästä näin yksilöllisesti ja syvällisesti sisälle asiakkaiden kokemismaailmaan, pitäisi työntekijöillä olla aikaa ja herkkyyttä asiakkaiden kanssa käytäville keskusteluille. Tämä voi olla haasteellista, kun nykyään myös sosiaalityön on kuvattava omaa toimintaansa käsitteillä, jotka korostavat työn tehokkuutta ja tuloksellisuutta (Juhila 2006, 233). Työtoiminnan johtava sosiaalityöntekijä kertoo, että tilaaja tilaa työtoiminnalta valtavan määrän asiakkaita sekä laatua, eli eteenpäin siirtymistä. Tämä on vaikuttanut siihen, että sosiaalityöntekijät kokevat ammatillisuutensa olevan hukkassa ja identiteettinsä muuttuvan. Johtava sosiaalityöntekijä toteaa, että jotta tuloksellisuuteen tähtäävässä työssä jaksaa, on välillä tehtävä kompromisseja työn laadussa ja työtä ei pysty aina tekemään niin syvällisesti kuin haluaisi. Tämä on surullista, koska kuten Juhila (2006, 202) toteaa, niin sosiaalityön ydintä on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen. Onko meillä siis mahdollisuuksia aidosti kohdata asiakkaita ja toimia heidän kanssaan yhteistyössä

kumppanuussuhdetta luoden, jolloin voimme vahvistaa heidän osallisuuden kokemuksiin, eikä vain tehdä niin sanotusti helpoimman kautta päätöksiä heidän puolestaan?

Pohdin tätä asiaa suuresti. Mäkinen ja kumppanit (2009, 188) toteavat, että syrjäytymisen ehkäisy toteutuu parhaiten ammattieettisenä periaatteena, kun sosionomi on pohtinut oman työnsä merkitystä syrjäytymisen ja osallisuuden kannalta sekä sen ilmenemistä omassa työtavassaan. Uskon, että minulla on opinäytetyöprosessini ansiosta mahdollisuus toimia ammattitaitoisempuna sosionomina, koska olen tämän prosessin kautta päässyt pureutumaan kattavasti sosiaalialan ydintehtävään, eli hyvinvoinnin lisäämiseen, ja pohtimaan sen toteutumisen mahdollisuuksia. Toki olen huolissani nykyaikaisesta, myös sosiaalialalle tulleesta, tehokkuuden ja tuloksellisuuden arviointitrendistä, josta myös johtava sosiaalityöntekijä aiemmin puhui. Hän tuo kuitenkin myös esille, että yhteiskuntamme on oikealla tiellä ottaessaan askeleita kohti osallisuutta ja asiakkaiden vaikuttamismahdollisuuksia muun muassa uuden sosiaalihuoltolain myötä.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001) täsmentää kuntouttavan sosiaalityön tavoitteeksi työllistymisen, mutta myös elämänhallinnan parantamisen. Liukko (2006, 80) toteaa, että kuntouttavan sosiaalityön työllistämistavoitetta saattaisi olla syytä täsmentää työllistymisen sijasta ennemmin työllistymisedellytysten (sosiaalisten ja yksilöllisten) parantamiseen. Kuntouttavan sosiaalityön tavoiteasettelun tulisi ehkä painottua työllistymisen sijasta elämänhallinnan suuntaan. Jarno ja Vappu Karjalaisen (2010, 69) tutkimuksen tulosten mukaan kuntouttava työtoiminta toimii ensisijaisesti asiakkaan hoidon ja kuntoutumisen apuvälineenä sekä hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäjänä, joten kuntouttavan työtoiminnan voidaan katsoa olevan enemmän sosiaalipoliittinen kuin työllisyyspoliittinen toimenpide.

Myös TEOS-työryhmä, eli sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita selvittänyt työryhmä, selvitti vuonna 2014 tarvetta uudistaa muun muassa lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) sisältyvää työelämäosallisuuden tukemiseen liittyvää kokonai-

suutta. Lähtökohtana selvitykselle oli yhteiskunnan vahvistuva polarisaatio työssä olevien ja työelämän ulkopuolelle jääneisiin, mistä herää kysymys, tekeekö sosiaalihuolto oikeita asioita oikeaan aikaan. Fokuksessa on sosiaalihuollon tehtävä vaikeasti työllistyvien henkilöiden tukemisessa silloin, kun tavoitteena on työllistyminen tai tavoite on muu osallisuuden tukeminen yhteiskunnassa ja yhteisöissä silloin, kun työllistyminen ei ole mahdollista. Selvitysten mukaan nykyinen palvelujärjestelmä on pirstaleinen ja vastuut epäselvät, jolloin vaikeasti työllistyvät eivät aina saa tarvitsemaansa tukea oikea-aikaisesti ja palveluiden tulokset eivät vastaa tavoitteita. (Pöyhönen 2014.)

Työryhmä esittää, että jatkossa olisi yksi erityislaki, jolla korvattaisiin laki kuntouttavasta työtoiminnasta ja luovuttaisiin erillisistä palveluista vammaisille ja vammattomille henkilöille työelämäosallisuutta edistävissä sosiaalihuollon palveluissa. Tämä uusi lainsäädäntö tulisi voimaan mahdollisesti vuoden 2017 alusta. Laki yhteensovitettaisiin muun muassa SOTE-uudistuksen ja vammaislainsäädännön uudistuksen kanssa. Myös työttömyyden kestoon liittyvistä edellytyksistä päästä palveluun luovuttaisiin. Eri toimijoiden välisiä vastuita selkeytettäisiin siten, että työ- ja elinkeinohallinnolla olisi päävastuu heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymisen edistämiseen ja sosiaalihuollon päävastuulla olisi heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja osallisuuden tukeminen. (Pöyhönen 2014.)

Uuden lainsäädännön myötä sosiaalihuolto keskittyisi heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaaliseen kuntoutukseen, joka jakautuisi työelämävalmiuksia edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen ja osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen. Kyseiset sosiaalihuollon palvelut perustuisivat asiakkaiden yksilöllisiin palvelutarpeisiin. Toiminta tulisi järjestää siten, että asiakas voisi osallistua palvelukokonaisuuden suunnitteluun, sisällön määrittämiseen ja palvelukokonaisuuden vaikutusten omakohtaiseen arviointiin. (Pöyhönen 2014.)

Näyttää siltä, että joudumme hyväksymään työttömyyden yhteiskunnassa pysyväksi ilmiöksi. Tämän vuoksi kuntien tulisi panostaa entistä enemmän muun muassa omaehtoiseen toimintaan ja tekemiseen, työllistämiseen ja palkkasuh-

teisiin, jotta aikaisempaa useammalla olisi mahdollisuus osoittaa osaamistaan, kokea yhteiskunnallista vastavuoroisuutta ja vahvistaa tulevaisuuden suunnitelmiaan. Syrjäytynyt ihminen ja kunta -tutkimuksen mukaan pitkään työelämän ulkopuolella olleiden vastauksista kuului, että heidän lähisuhteensa, elämänpiirinsä ja yhteiskunnallinen tilansa kutistuivat. (Isola, Turunen, Hänninen, Karjalainen & Hiilamo 2015, 82.)

Sosiaalihuoltolain uudistuksella ja tuolla uudella erityislailla voitaisiin mahdollistaa palveluiden oikea-aikaisuus, ja yksilöllisyys asiakkaille ja uskon, että täten myös asiakkaiden osallisuuden kokemukset kasvaisivat. Samalla myös työntekijät pystyvät keskittymään asiakkaisiin yksilöllisemmin ja perehtyneemmin, jolloin asiakkaan ja työntekijän välisen kumppanuussuhteen syntyminen on mahdollista. Asiakaslähtöisyys on nykyaikaa sosiaalialalla ja olen saanut tästä työstäni asiakaslähtöisen, mitä tukevat haastatelluilta saadut kehittämisajatuksentuntouttavalle työtoiminnalle. Työelämän yhteistyökumppanini arvosti saatuja kehittämisideoita, ja ideat käsiteltiin myös palvelutuottajien, eli työtoimintaa järjestävien tahojen, iltapäivässä. Iltapäivässä he arvioivat nykypalvelua kriittisesti ja rehellisesti, mistä tuloksena saatiin säilytettäviä ja parannettavia asioita. Muun muassa ryhmätutustumiset on kehitelty vakiokäytänteeksi ja ne onkin koettu hyväksi ja asiakasta helpottavaksi. Lisäksi alkukevästä 2016 toteutettiin asiakkaiden päivä, jossa heidän äänensä pääsi kuuluviin palvelumuotoilussa ja tulevaan kilpailutukseen liittyen, joka koskee kuntouttavan työtoiminnan järjestämistä.

Työtoiminnassa ollaan siis ottamassa isoja harppauksia kohti osallisuutta ja asiakkaiden kuulemistä. Kaupungin rahatilanne toki antaa tietyt raamit toimenpiteille, mutta asioita on mahdollista kehittää myös ilman suurempia investointeja. Meidän on tiedostettava tietyt yhteiskunnalliset raamit ja toimittava raamien puitteissa, mutta myös muistettava, että me ihmiset itse olemme luomassa raameja. Asioita on mahdollista muuttaa ja kehittää, vaikka sitten pienestikin, jos meiltä löytyy siihen tahtoa, rohkeutta ja sydämensivistystä. Toivon itselleni tämän kaltaista rohkeutta uskaltaa toimia tulevaisuudessa osallisuutta edistävällä tavalla omassa henkilökohtaisessa työssäni että tarvittaessa toimimaan kuulu-

vampana yhteiskunnallisena äänitorvena asiakkaiden – niin kuin meidän kaikkien kansalaisten – osallisuuden puolesta.

LÄHTEET

- Ala-Kauhaluoma, Mika; Keskitalo, Elsa; Lindqvist, Tuula & Parpo, Antti 2004. Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta –lain sisältö ja vaikuttavuus. Stakes.
- Allardt, Erik 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Era, Taina & Koskimies, Helena 2013. Mikä auttaa? Keski-suomalaisten asiakkaiden arviointeja ammatillisesta kuntoutuksesta ja aktivoinnista. Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus. Oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 52–88.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2015. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–44.
- Freire, Paulo 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 184/2000, 10.11.2000. Viitattu 3.3.2016. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2000/20000184#idm2380864>
- Hickey, Gary & Kipping, Cheryl 1998. Exploring the concept of user involvement in mental health through a participation continuum. Journal of Clinical Nursing 7:1.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Isola, Anna-Maria 2015. VTT, tuntiopettaja. Henkilökohtainen tiedonanto 25.8.2015.
- Isola, Anna-Maria; Turunen, Elina; Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Hiilamo, Heikki 2015. Syrjäytynyt ihminen ja kunta. Kunnallissalan kehittämissäätö.
- Jalava, Janne & Seppälä, Ullamaija 2010. Kuntoutus ja sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoin-

nin uusi politiikka – johdatus sosiaalsiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulu, 251–264.

- Jansson, Anneli 2014. Asiakkaalla langat omissa käsissään läpi kuntouttavan työtoiminnan. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.
- Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kajaanin ammattikorkeakoulu i.a. Haastattelu. Opinnäytetyöpakki. Viitattu 3.4.2016.
<https://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Aineiston-keruumenetelmat/Haastattelu>
- Karjalainen, Jarno & Karjalainen, Vappu 2010. Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kokko, Riitta-Liisa 2004. Kohtaamisia ja ohituksia kuntoutujan elämäntilanteen tienristeyksessä. Teoksessa Vappu Karjalainen & Ilpo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes, 163–173.
- Laitila, Minna 2010. Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Itä-Suomen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Väitöskirja.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta 2013. Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 9–16.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189, 2.3.2001. Viitattu 24.2.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189#L4>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812, 22.9.2000. Viitattu 18.2.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
- Laki työllistämistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta 1365/2014. 30.12.2014. Viitattu 8.12.2015
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141369>
- Liukko, Eeva 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA.

- Luhtasela, Leena 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus.
- Mattila-Aalto, Minna 2009. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Helsinki: Kuntoutussäätiö. Väitöskirja.
- Mäkinen, Päivi; Raatikainen, Eija; Rahikka, Anne & Saarnio, Tuula 2009. Ammattina sosionomi. Helsinki: WSOY.
- Niemelä, Pauli 2011. Sosiaalityön hyvinvointietiiikan toteuttajana. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–46.
- Paasio, Petteri 2016. Luento Miten tarkastella sosiaalipalveluja yleensä tai jostain erityistä sosiaalipalvelua? –seminaarissa 8.3.2016. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Kevät 2016 STAmk16 Helsinki Materiaalit.
- Pajula, Elina 2014. Tositarinoita osallisuudesta. Teoksessa Arja Jämsén ja Anne Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry, 11–21.
- Pietikäinen, Arto 2016. Psykoterapeutti ja työterveyspsykologi. Henkilökohtainen tiedonanto 18.2.2016.
- Pöyhönen, Eveliina 2014. TEOS-työryhmä: Sosiaalihuolto heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden tukena. 7.11.2014. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pöyhönen, Eveliina 2016. Sosiaalineuvos, Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. Henkilökohtainen tiedonanto 18.3.2016.
- Raatikainen, Eija 2015. Lujita luottamusta. Asiakassuhteen rakentaminen sosiaali- ja terveysalalla. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus. Oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34.
- Saikkonen, Paula; Blomgren, Sanna; Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna 2015. Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Kunnallissalan kehittämissäatiö.
- Sandelin, Iris 2014. Osallisuus Vantaan kuntouttavassa työtoiminnassa. Selvitys asiakkaiden kokemuksista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

- Simon, Barbara Levy 1994. The Empowerment Tradition in American Social Work. New York: Columbia University Press.
- Sirviö, Kaarina 2006. Lapsiperheiden osallisuus terveyden edistämässä – mukanaolosta vastuunottoon. Asiakastilanteiden arviointia sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden ja perheiden näkökulmasta. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Väitöskirja.
- Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 30.12.2014. Viitattu 24.2.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301#Pidm2776480>
- Särkelä-Kukko, Mona 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa Arja Jämsén ja Anne Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry, 34–50.
- Tammelin, Mia 2010. Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumit Keski-Suomessa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016a. Aktivointisuunnitelma. Viitattu 17.3.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/aktivointisuunnitelma>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016b. Kuntouttavan työtoiminnan sisältö. Viitattu 24.2.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttava-tyotoiminta/kuntouttavan-tyotoiminnan-sisalto>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016c. Kustannuskorvaukset. Viitattu 17.3.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/toimeentuloturva/kustannuskorvaukset>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016d. Osallisuuden osatekijät. Viitattu 17.3.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus/osallisuuden-osatekijat>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016e. Osallisuus. Viitattu 3.3.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

Tilastokeskus i.a. Työvoimatutkimus. Viitattu 25.2.2016.

<http://www.stat.fi/til/tyti/index.html>

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Työaikalaki 1996/605, 9.8.1996. Viitattu 24.2.2016.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19960605#L3>

Työttömyysturvalaki 2002/1290, 30.12.2002. Viitattu 24.2.2016.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290>

Valokivi, Heli 2008. Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Akateeminen väitöskirja.

LIITE 1 Teemahaastattelurunko

- sukupuoli, ikä, koulutustausta, työhistoria/työkokemus

Kuntouttava työtoiminta

- Työaika
- Kesto
- Työtehtävät
- Työyhteisö
- Vaikuttamismahdollisuudet työpajalla (työtehtävät, työajat, työtehtävien jako, tauot, työilmapiiri)
- Vaikuttamismahdollisuudet sosiaalityöntekijän kanssa
- Tyytyväisyys työpajajaksoon

Arjen sujuminen ja arjessa jaksaminen

- Arjen asioiden hoitaminen (laskut, hakemusten täyttö, kotityöt, raha)
- Vaikutus työkykyyn
- Vaikutus vapaa-aikaan
- Vaikutus ihmissuhteisiin
- Suhde päihteisiin
- Vaikutus päihteiden käyttöön
- Vaikutus mielialaan ja/tai itsetuntoon

Jatkosuunnitelmat ja kuntouttavan työtoiminnan kehittäminen

- Tulevaisuudensuunnitelmat
- Työllistymismahdollisuudet
- Vaikuttamismahdollisuudet jatkosuunnitelmista (työ, opiskelu, työkokeilu)
- Kehittämisideat